

ОКТЯБРЬ ҮШІН

Төрт перделі, тоғыз суретті пьеса

ОҚИҒАҒА АРАЛАСАТЫНДАР:

- Фурманов — Түрікфронт уполномоченный.
Беляев — үшінші дивизия штабының начальнигі.
Мартынов — командирлердің біреуі.
Патриесов — облыстық атқару комитет бастығы.
Барайнок — дивизияның политкомы.
Быковский — трибунал бастығы.
Ная — Фурмановтың әйелі.
Люба — Быковскийдің әйелі.
Шағабутдин — облыстық әскери комиссар, татар.
Масанчин — әскери командирдің бірі, дүнген.
Ерескин — бұрынғы Жетісу партизандарынан.
Өтепов Төшен — ескі жұмыскер, партия мүшесі.
Қуатов — жас коммунист жігіт.
Шагидуллин — әскери жігіт, татар.
Хакима Қасымова } татар қыздары, партияның
Қадиша Амантаева } жас мүшелері.
Есенов — қырғыз, оқыған жігіт, партия мүшесі.
Бөрібаев — партияға жаңадан кірген жас жігіт, Есенов
екеуі де әскери бөлімдердің политкомдері.
Сәрсембаев — облыстық атқару комитеті бастығының
орынбасары.
Сүлейменов — қырғыз.
Жарболов } бай балалары, партия мүшесі.
Есеналин }
Жанұзақов Төреғұл — қырғыз манаптарынан.
Турщик уполномоченный
Масқұтқожа
Ысмайыл Қүсенов } шалақазақ, тараншы,
Розахон } қазақ көпестері.
Байжұман
Никифор Евсеевич (Мекапар) } Орыс көпестері.
Филипп Кузьмич Остапов } Талғар казак
орыстарынан.
Мәмедов — төртінші кавполктегі теке-түрікпен эскадро-
нының бастығы (түрікпен жігіт).
Қарабаев.
Чебисов.
Иванов Григорий (Гришка).
Черных.
Крестьяндар, кулактар, қызыл әскерлер. Түрікпен, қазақ, орыс,
тараншы, дүнген, татар, қырғыз партизандары.

БІРІНШІ ПЕРДЕ

Бірінші сурет

Сахна екі бөлме. Бірі — ревком бастығының, екіншісі — хатшысының кабинеті. Екі бөлмеден де сыртқа шығатын есіктері бар. Оның үстіне аралық есік. Бөлмелер келісті. Сол жақта үлкендеу бөлмеде мәжіліс: бұл — бастық бөлмесі. Шымылдық ашылғанда шаң-шұң, дабыр-дүбір сөз естіліп жатады. Содан кейін, перде ашылғанда тартылып жатқан темекі түтіні. Столдар үстінде портфельдер, қағаздар, дударланған шаштар. Түйілген қабақтар байқалады. Жұртта нервность бар. Бастық столына тиіп отырған көлденең столдың айналасында көбінесе оскери адамдар. Араларында: Фурманов, Беляев, Барайнок. Арттағы қатарда өзге адамдар. Бұл мәжіліске бастық: Сәрсембаев. Қатшы: Есеналин; Отырғандар: Беляев, Патрисов, Өтепов, Бөрібаев, Шағабутдин, Есенов, Қуатов, Хакима, Қадияша, Мартынов, Черных, Жарболов, Жанұзақов, Сүлейменов. Аталған адамдардың кейбірі шығып кетіп, кейбірі Фурмановтарға сөйлесіп отырысады.

Шымылдық ашылғанда Жанұзақов сөйлеп тұрады. Ол бастық қасында. Сөзін аяқтап келе жатқан кезі.

I көрініс

Ж а н ұ з а қ о в (*сенімді, қатты сөйлеп*). Міне... босқындарға жәрдем беретін Турцик комиссиясы осындай істер істеп жатыр. Аз іс емес, әлі істелмегені де көп, тілесеңдер, танысыңдар, Пржевал, Тоқпақ, Пішпек, Лепсі уездерінде біздің өкілдер не істеп жатыр екен? Көріңдер, біліндер! Бірақ мәселе осыны біліп, көріп қана қоюда емес, Жетісудың облыстық үкіметі осы іске барынша жәрдемдесуге міндетті еді. Ал, анығында біз не көріп отырмыз. Ашық айту керек, сендерден (*тырнағын көрсетіп*) мынадай жәрдем көріп отырғанымыз жоқ. Көргенде көргеніміз қайта бар шамаларыңмен бөгет салып, кедергі жасағандарыңды көріп отырмыз. Өтірік пе осы?!

Б а р а й н о к. Дәлеліңіз бар ма? Оларыңызды неге айтпайсыз?

Ж а н ұ з а қ о в. Дәлел, дәлел бар!

Б е л я е в. Бар болса, сол дәлеліңізді айтыңыз?!

Ф у р м а н о в. Көне, айтсын дәлелін! Неге бөгет жасалыпты, кім жасапты?..

С ө р с е м б а е в (Жанұзақов бұған қараған соң қыбыжықтан). Жолдастар! Тәртіппен, я.. (Жанұзақовқа қарайды.)

Ж а н ұ з а қ о в. Дәлелі керек болса, босқан елді алып келдің, кеңес өкіметі көгертеді, бұрынғы қожа болған казак-орыс крестьянмен теңестіреді дедің. Жә, сол келген елге Турцик комиссиясы берген жәрдемінен басқа не бердіңдер?!

Б а р а й н о к. Турцик комиссиясының берген жәрдемі тегі кеңес өкіметінің жәрдемі ме! Жоқ, Жанұзақовтың ғана істеп отырған жақсылығы ма?!

Ж а н ұ з а қ о в. Кеңес өкіметінікі болса да, кіндіктікі. Облыс сендердікі емес. Сендерге сол босқан елдің жерін қазірден бастап крестьян кулагынан қайтып әперейік, жерге орналастырайық, осы жазғытұрымнан олар да егіске, отырықшылыққа кірсін. Кулак қазақ, қырғыздан тартып алған жерін қайырсын дедік. Сендер осыған не дедіндер? Қарсысыңдар! Алысып келесіндер осымен...

Ш а ғ а б у т д и н. Бұған негізінде қарсы шыққан кісі жоқ. Жалғыз-ақ қазақ, қырғыз егінші емес, өзі аш-арық тозып, жүдеп келген ел. Бергенмен де қазір жазға салым егінге кірісіп кете алмайды. Кулактан алған жерді пайдаланып, егін екпесек, облыс халін жүдетеміз. Бұл зор шаруашылық, саяси мәселе. Мұнда сол босқан елдің қамын ойлау да бар.

Б е л я е в. Мұны ат үстінен шешуге болмайды. Бұл күнде жер бергенмен, сол елге соқа-сайманды түгел тауып бере алмайсың.

Ж а н ұ з а қ о в. Бұл сылтау. Бұл сол Жетісу кулагының амандығын қимағандық. Жер бермесең неге әкелдің, босқынды! Барлық жерін переселен алып қойған, ол қайда орналаспақ? Екінші, көп жерлерде, поселкелерде босқындарды қайта қырып жатыр. Соған не істедіндер?..

Ө т е п о в. Сен, Жанұзақов, босқан елге шын жаның ашыса, сөзді демагогияға айналдырма, білдің бе?..

С ө р с е м б а е в. Олай сөйлемендер, жолдастар?! Иә..

Ө т е п о в. Әр нәрсені өз атымен атау керек! Мынау сол демагогия... Қазақтың переселен алса егіндігін алды, таудағы жайлауын алған жоқ. Қазір күн жаз, күзге шейін шыдауға болады.

Ж а н ұ з а қ о в. Малы жоқ, аш-арық несімен барады жайлауға?

Е с е н а л и н. Иә соны айту керек. Барса малы бар, амандау қалған ауқатты бай барады. Босып жүрген кедей қайда барады.

Ө т е п о в. Рас, ойлағанда, осыны ойлау керек... Бірақ бұдан да шығыс бар: енді бар қаражатты сол елге сауын әперуге жұмсау керек. Сен жер әпергенде соқа-сайман, ат-көлік те шығындамақшысың ғой?.. Бірақ Жетісуда қазіргі жалпы қиыншылық үстінде ондай арба-соқаны таба алмайсың. Оның есебіне сауын малын сатып әперу де оңай. Астықтай жәрдем беріп, ішерлігін жиып беру оңай, үстін бүтіндейтін пұл, мата беру оңай...

Б е л я е в. Дұрыс айтады. Мәселені мемлекеттік жөнімен шешу дұрыс, шешу осылай болу керек.

Ч е р н ы х. Маған сөз беріңізші! (*Түрекеледі, Сәрсембаев басын изейді.*) Мен бағанадан бергі сөздерді естіп, қайран қалып отырмын, мына қырғыздың сөзі не?.. Мына центрден келген бірен-саран жолдастар, біздің... Бұлардың сөзі не?.. Біз кеңес жерінде отырмыз ба, жоқ әлде біз қазақ хандығының ішінде отырмыз ба? Семиречиннің крестьяны... Семиречинде төңкеріс жасамай, мына қырғыздар келіп осы шетті шауып алған ба, әлде?!

П а т р и е с о в. Бұл не деген сандырақ!.. Не айтпақ мынау?..

Ж а н ұ з а қ о в. Ол осындағы іс пен саясаттың шынын айтқалы келеді, айтсын...

Ч е р н ы х (*ашуланып кетін*). Рас, шынды айтсам... айтсам, мынау, жаңа, ең әуелі Жетісу крестьянының жерін қырғызға әперем деген сөз былшыл!.. Екінші, Қытайға қашып кеткен, ақ боп кеткен қазақты алып келіп, оны енді әлпештеймін деу былшыл! Білемісіндер, он алтыншы жылы осыны істеген, осы қырғыздар, жоқ, бұл номер өтпейді, біліп қойыңдар, өтпейді! Жетісу крестьяны оны істетіп қойып, бос қарап отырмайды.

Б е л я е в (*қатты*). Тоқтатсын мынау сөзді!.. Бұлайша ақтар, контрреволюционерлер ғана сөйлейді.

Ч е р н ы х. Бос қарап отыра алмайды, отырмайды. Біліп қойыңдар!..

М а р т ы н о в (*жарыса*). Далой! Далой!.. Керегі жоқ сөзінің!?. (*Шу, көпшілік қызып қалды.*)

Ө т е п о в. Міне, мұның да аты кеңес қызметкері... Жоқ, жолдас, сенің де кім екенінді анықтап тану керек. Біз танымаймыз... табармыз... жөне...

Ф у р м а н о в. Черныхтың сөзі бұрынғы Семиречный сайлаған нағыз қара реакция адамының, патша чиновниктерінің сөзі.

Ч е р н ы х (*тепсініп*). Сендер кімнің чиновнигі?! Сендер қырғыз үкіметіне жағынам деген чиновник!..

Ф у р м а н о в. Жап аузыңды! Сен кеңестің досы емес, дұшпаны! Игілік сол. Бұл мәселені кеңес өкіметі сенің ақылыңмен шешпейді... Кімсің сен!? Кім болғаның сенің осыдан белгілі болып тұр!

Б е л я е в. Мұның жайындағы сөзді қысқарту керек!

Ч е р н ы х. Жоқ, жаңылысасың! Қысқарта алмаймын.

Ф у р м а н о в. Мұның мәселесін тезінен зерттеу комиссиясына беру керек.

К ө п ш і л і к. Дұрыс, дұрыс...

Ф у р м а н о в. Мұндай адам біздің ортамызда жөне жалпы кеңес ішінде болмайды, бола алмайды.

Ч е р н ы х. Көрермін кім боларын. (*Атып тұрып, есікті тарс жауып шығып кетеді. Аз тым-тырыс. Фурманов, Беляев, Отенов, Шагабутдиндер сыбырласып, жайласады, содан кейін.*)

Ф у р м а н о в. Иә... жолдастар! Жаңағы Черных сөзі зерттелетін сөз... Ол өзгеге жайған уытты жұғыны болса, сол барлық тамырымен қырқылатын пікір. Ол солай істеледі. Енді негізгі әңгімеге келсек, жаңағы Отенов айтқандар уақытша шара. Уақытша деймін, өйткені мұнымен қанағаттанбай, күздігүні барды салып, не қылсақ та кулактан қазақ, қырғыздың жерін қайта алып береміз. Оны кеңес өкіметі істейді, істемей қоймайды.

Б а р а й н о к. Көне, осы істердегі енді отаршылдық қайсы? Жанұзақовқа істеген бөгет қайсы?..

П а т р и е с о в. Көне... басқа тағы не бөгет жасадық?!

Ж а н ұ з а қ о в. Басқа бөгеттерің тағы бар: жанағы шараларды істеп жүрген уезд-уездегі біздің өкілдерімізге іс істетпейді осы облыстың кейбір адамдары. Сол адамдардың жер-жердегі агенттері...

Қуатов. Ол кімдер? Кімге қандай істер бөгет қылыпты?

Жанұзақов. Істеп жүрген адамдарымыздың артынан ылғи тыңшы салып, кездессе — кедергі жасап, сенімсіздік білдіріп, істерін бұзып, бұйрықтарын орындатпай отыратын адамдар бар. Сол адамдар осы облыс кіндігінде!

Есенов. Ол кімдер?! Ата! Айт атын?..

Барайнов. Болмаса бос жаланы қой! *(Жұрттың қызуы артады.)*

Жанұзақов. Ол адамдар өздері беттерін ашпайды, көрінбейді. Өзгенің тасасында отырып іс қылады.

Беляев *(қатты)*. Жолдас Жанұзақов, енді жетті төмендетуің, ата қазір ол кісіні! Біз атын атауыңды шарт қып қоямыз! Кім? Мен бе?..

Жанұзақов. Жоқ, жолдас Беляев, сіз емес. Мен сіз туралы айтып отырғаным жоқ...

Патриесов. Болмаса, мен бе? Ревком бастығымын, мен шығармын?.. Атын айтуды требовать етеміз.

Өтепов. Иә... бұл бос демагогия болмаса, атауға міндеттісің?!

Жанұзақов *(атып тұрып, ашулы)*. Атаймын! Сол жаңағының бәрін істеп отырған Реввоенсоветтің уполномоченныйы мынау отырған *(қолын созып)* Фурманов! *(Жұрт тегіс ашулы, қатты қарсылық білдіреді. Соңғы сөздің тап ортасында мылтық атылғандай әсер болады. Стол басындағы отырғандар қағаз, қарындаштарын лақтырып тастап, орындарынан атып-атып тұрып кетеді.)*

Фурманов *(салқын пішінмен орнынан тұрып)*. Жанұзақов, сен осы сөздеріңді кіндік алдында дәлелдеймісің? Айтқан сөзіңе ие шығарсың?!

Жанұзақов *(сасыңқы)*. Ие... ие... әрине...

Фурманов. Мен мәселені қазір телеграммен кіндік алдына қоямын. Хатшы жолдас *(Есеналинге.)* Протоколге тіркедіңіз бе жаңағы сөзді?

Есеналин. Иә... бар сөз тіркеліп отырмаса да, есітті ғой жұрттың бәрі... әрине... *(жиылыс тарауға айналады. Ашулы жұрт бәрі портфелін алысады.)*

Патриесов. Жиылыс бітті ме? *(Сәрсембаевқа қарайды.)*

С ә р с е м б а е в. Біте қоймаған сияқты, меніңше...
Білмеймін...

Б а р а й н о к. Жә, жетті, болды енді!..

М а р т ы н о в. Жабу керек, осы да жетеді.

Екеуі шығып кетеді.

Ж а н ұ з а қ о в. Жетсе жетеді... бізге де...

Портфелін алып ауыз үйге шығады. Осының аз алдында бұл бөлмеге Ысмайыл, Розахон, Байжұман келіп отырған. Мынаның алдынан бұл үшеуі түгел орындарынан тұрып, қарсы шығады. Жанұзақов жауланыңқы, аяғын сарт-сұрт басады. Артынан Есеналин, Жарболов, Сүлейменов шығады.

II көрініс

Ж а н ұ з а қ о в (*Ысмайылдарға*). Ие, немене?

Ы с м а й ы л. Бағанағы бір нәрсенің иесі біраз тың сөздер шығарып тұр, ала алмадық...

Ж а н ұ з а қ о в. Қай нәрсе? (*Ысмайыл бөгеліп қалады.*)

Б а й ж ұ м а н. Әлгі... мүйіз деген бар емес пе еді...
(*Бәрі де бұған жаман қарап қалады.*)

Ж а н ұ з а қ о в. Ой, сөзің бар болсын! (*Теріс қарайды.*)
Жә... үйде сөйлесерміз... Қоя тұрыңдар!

Р о з а х о н. Біз кете берейік пе?

Ж а н ұ з а қ о в. Жоқ, әзір тоса тұрыңдар! (*Есеналинге.*) Әлгіні протоколге жазба! Сәрсембаев, сен де менің сөзімді мақұл демейсің бе?

С ә р с е м б а е в. Кім біледі, қатты айтысып қалдыңдар ғой.

Ж а н ұ з а қ о в. Е, айтыспай қайтушы ем, еш нәрсе айтпай, алдынан шықпай, өздеріңе бай қып алғансыңдар сендер! (*Сәрсембаевқа*). Сен олардың кіндікке жазатын шағымын қостама! Мен де жазамын (*Өзгелеріне қарап.*) Жиылыста болған сендер, барлығың менің сөзімді сүйендер!

Хакима, Қадина кіреді.

III көрініс

Ж а н ұ з а қ о в. Мінеки, мына қарындастарым да бар. Бұлар да менің сөзімнің дұрыстығын біліп отыр. Сендер де мені қостамайсыңдар? Кіндікке біз жазбақпыз...

Қ а д и ш а. Жоқ, біз сізді қостай алмаймыз.

Ж а н ұ з а қ о в. Неге? Қорқасыңдар ма?!

Х а к и м а. Қадиша дұрыс айтады. Сіз кіндік адамы бола тұра өзінің партиясы мен сол кіндік үкіметінен интересіңіз басқа кісіше сөйлейсіз... біз сізді өзір түсінбейміз... білмейміз...

Қ а д и ш а. Рас, сол есепті қостамаймыз. *(Өзгелерге қарап.)* Қостағандар болса, өздері біледі.

Ж а н ұ з а қ о в *(қуланып, күліп)*. Ойпыр-ай, сіздер қандай қыз ішінде қып-қызыл қыздар едіңдер!? Мен мұндай балаларды жақсы көретінмін. И какие вы красные, прекрасные девушки? *(Сық-сық күледі, өзгелер де күледі.)*

Х а к и м а. Сіз кіндік адамы екеніңізді ұмытпаған боларсыз?

Ж а н ұ з а қ о в *(құбылып, аяғын сарт еткізіп тағзым қылып)*. Күп! Әміріңізше! Алдияр! Тоташ! *(Есік жақты басымен нұсқағандай болып.)* Жолдарыңыз болсын!

Қ а д и ш а. Жүр, кетейік, Хакима!

Х а к и м а. Жоқ, тіпті, кетпейміз, біз де боламыз мәжілісте. *(Ерегісіп барып, орындыққа отырады, Қадиша да күліп барып қасына отырады.)*

Ж а н ұ з а қ о в. Дұрыс. Жақсы олай болса. *(Өзгелерге бұрылып.)* Мен сендерге жақын күндерде *(Есеналинге қарағандай.)* осындағы мүсбюроның жиылысын шақыру керек деген ұсынысын жасаймын. Сонда осы бүгінгі жайды да, басқа осыған ұсаған өңгімелерді де толық сөйлесеміз. Дұрыс емес пе?

Ж а р б о л о в. Әбден дұрыс. Өзара толық ұғынысып алу керек. Бүгін әлі еш нәрсе айтылған жоқ.

С ү л е й м е н о в. Рас. Мүсбюроның жиылысын шақырайық.

Ж а н ұ з а қ о в. Бұлар кіндіктен біз партия, үкімет өкілдеріміз, облыс саясатын біз жақсы біліп, жақсы басқарамыз деп өзгенің бөрінің аузын буып отырмақ қой! Қыңқ етіп дыбыс шығаруға да жарамайды. Отырған өне бір қырғыз, қазақ жігіттері... бұ не?.. Сендердің сөз біріктіріп алып, батыл өткір болуларың керек...

Ж а р б о л о в. Айттым ғой, сөз көп... Сонда сөйлесерміз...

Е с е н а л и н. Олай болса жиылысты шақырайық. Қашан, қайда жиыламыз?

Сәрсембаев. Өзгелерге де сөйлесу керек емес пе?

Есеналин. Сөйлесу қажет емес. Мәселе аштарға жәрдем өңгімесі... Кіммен ақылдасу керек?

Сүлейменов. Иә... осы тұрған ел де жетеді шақыруға, жалғыз-ақ бәрін хабарландырайық.

Жанұзақов. Дұрыс. Олай болса, байланды ендеше... Келесі жексембі күні сағат алтыда, менің пәтеріме жиналындар. Үй кең, жайлы, оңаша, мақұл ма? *(Жағалай қарайды, Жарболов, Есеналин мақұл-мақұл дейді.)*

Есеналин *(Ысмайылға)*. Ысмайыл, есітің бе? Қымызың, семіз тоқтың... тағы-тағыларың... өзің білесің ғой... дұрыс па?

Ысмайыл. Күп... күп... айтқаныңызша! *(Сұрқиялықпен жорғалай күліп.)* Өміріңізге жан пида!..

Байжұман. Иә... дәм ғанибет, дидар ғанибет. Келіңіздер, келіңіздер...

Жанұзақов. Жә, болды, жүріңдер енді!

Бұл бөлмедегінің бәрі шығып кетіседі.

IV көрініс

Бастық кабинетіндегілер бұл уақытта бұрынғыдан азайып қалған. Беляев, Патрищев, Фурманов, Шағабутдин, Өтепов, Қуатов, Есенов, Бәрібаев қағаз жазып өзара сөйлеседі. Анда-санда бұларға Шағабутдин, көбінесе Өтепов, Қуатовтармен өңгімеде. Бәрібаев, Есенов өзара сөйлесіп отырады. Аздан соң.

Фурманов *(қағаз жазып болып)*. Сәрсембаев бар ма екен? Мынаған ол да қол қоюы керек.

Шағабутдин *(хатшының есігіне таман барып)*. Сәрсембаев, Сәрсембаев! *(Есікті ашып қарап.)* Ізі де әлдеқашан суып қапты. Жоқ.

Барайнок, Мартынов қайта кіреді.

Фурманов. Дұрыс, кейін тауып алармыз оны. Жолдастар, қазір осы жерде ревком ғана емес, осы отырған бөріміз облыстық партия комитетінің мүшесіміз.

Шағабутдин. Дұрыс. Енді мәжіліс ревком фракциясы мен обком партияның біріккен мәжілісі деп саналсын.

Дауыстар. Дұрыс, дұрыс. Беляев бастық болсын.

Беляев бастық орнына отырады.

Ф у р м а н о в (Есенов, Бөрібаев). Иә... Бөрібаев, Есенов жолдастар, Жанұзақов партия мүшесі емес, кім екені де мәлім. Бірақ сіз екеуіңіз, сол Жанұзақов сөз қылып жүрген қазақ, қырғыздың қызметкері сіздер біздің қазіргі қолданып отырған бағытымыз туралы, сіздердің жаңа, қазір, осында отырған облыстық партия басшылығын жүргізіп отырған жолдастар, сіздердің де ашық пікірлеріңіз қажет (*Бөрібаевқа.*) Жаңа үндемедіңіздер, егер сіздер де Жанұзақовша ойлап үндемеген болсаңыздар, онда хал қиындайды. Біз сіздерді басқаша бағалаймыз. Сіздермен ұғынысуымыз керек.

Ш а ғ а б у т д и н. Ақиқат, дұрыс айтасыз!

Б ө р і б а е в. Айтып болыңыз.

Ф у р м а н о в. Жанұзақов айтқанды қазір істеуге болмайды дейміз. Оны істетпейтін облыстың бүгінгі саяси халы... Келген елді жерге орналастыру бұйрықпен, сөзбен істелмейді.

Ө т е п о в. Әрине, олай деп Жанұзақовтың өзі де ойламайды. Оған құр даурық керек.

Ф у р м а н о в. Оны істегенде алдымен әскер күшіне таянып отырып істеу керек. Ал, бұл күнде Жетісудағы әскер кім? Ол — гражданды соғысында Жетісуда бір тарихи іс істеген партизандар екені рас. Бірақ ол әлі партия басшылығын және қызыл әскердің тәртіп, тәрбиесін көріп шыққан іскер емес. Сондықтан арасында кулактың әсері таусылмаған, аз ретті қызыл әскер мұнда жоқ.

Б е л я е в. Оның үстіне, қазір де Жетісудың кулактарының арасында және солар арқылы жаңағы әскер арасына тараған бірнеше жаман сөздер бар. Білесіндер. Мұндағы ұлттар арасы жақсы емес... Бүгінгі әрбір қадамды есептеп баспасак, сол елдер арасының қырғынын жасаймыз.

Ш а ғ а б у т д и н. Сонда таяқты кім жейді? Қарусыз аш-жалаңаш қазақ, қырғыз жейді. Әрине, мұның бәрі соншалық ашық, айқын мәселе, так что кімде-кім осы ұлттардың тағдырына қайғыратын болса, Жанұзақов пікірін не только демагогия, қайта провакация деп түсіну лазым.

П а т р и е с о в. Бізге, анығында, Жанұзақов сөзі еш нәрсе емес, сіздерге де, біздерге де мемлекеттік негіз бен партия басшылығының түзулігі қымбат. Мұндағы ұлттар арасы ауыр мәселе. Сіздер соны дұрыс шешуге көмекші болсаңыздар. Бұл — міндет.

Е с е н о в. Ең әуелі сіздер бізді Жанұзақов сөзінің әсерінде шығар деп ойласаңыздар, қателесесіздер. Оның сөзі партия бағытына қандай жат көрінсе, бізге де сондай жат. Бірақ ол сөздердің қазіргі біздің көпке әсері бар... адастыруы, қаңғытып әкетуі мүмкін. Сондықтан бұған қарсы алысуға да зор саяси сақтық керек. Осы естерінде болсын.

Б ө р і б а е в. Және, кіндіктен келген партия мен үкіметтің ұлы бағытындағы сіздерді біз түсінеміз де толық бағалаймыз. Бұл жақтағы бұратана ұлттардың сенері де, сүйенері де кіндік! Басқаны таңдары жоқ. Бірақ орыстан шыққан осындағы партия көпшілігі көп қызметкері бар. Олар оңшылдыққа қарсы, ұлы орысшылдықтан да сау деп білмендер, жаңағы Черных сөзін естідіңдер ғой?..

Ф у р м а н о в. П а т р и е с о в. Әрине, ол даусыз. Рас.

Б е л я е в. Черных сияқтының пікірімен біз алдымен алысуымыз керек. Аянбай алысу керек.

Ф у р м а н о в. Оның тамыры Жетісудің кешегі күніне барып шырмалып жатыр. Партия оны алдымен құртуы керек.

Б ө р і б а е в. Сіздер бұл сөзді жақсы бастадыңыздар. Партия жолына жат, екі түрлі залалды теріс бағыт бар: бірі — ұлтшылдық, бірі — ұлы орысшылдық. Соның екеуімен де алысайық. Бірігіп ақылдасып отырып алысайық. Әрқайсымыз өз ішімізде де сондай настроениелер болса, жеңіп қояйық. Бұл жайды меніңше, осыдан артық сөйлеу қажет емес. Ал, Жанұзақов туралы біз сіздің пікіріңіздеміз.

Б е л я е в. Дұрыс болды. Бұл мәжіліс осымен бітті енді.

Ө т е п о в (*Бөрібаевқа*). Пікірлерің солай болса, неге сөйлемейсіңдер жаңа?! Сендер, революциялық совесть нені айт дейді? Оны ойламайсыңдар. Интеллигент емеспісіңдер? Мынауым сыпайы, мынауым сұлу шығарма деп алдымен соны ойлайсыңдар ғой? Сендерден төңкерісшіл большевик шығарып алу үшін басқа да, көтке сабап отыру керек, ылғи сол ғой тілегендерің?!.. Рас емес пе? (*Айналадағылар күледі.*)

Б ө р і б а е в (*күліп*). Е... ондайға өзің тұрған жоқпысың?.. Адам боламыз да сенің жетегіңмен! (*Жүріп-жүріп тарасады, күледі.*)

Ш ы м ы л д ы қ

Екінші сурет

Жанұзақов тұрған Масқұт қожаның үйі. Сахнаның халыққа караған шеті шарбақты. Бояулы жасыл терраса... Сол террасадан әрі екі бөлме бар. Сол жақтағысы Жанұзақовтың қонақ үйі. Оң жақтағы Масқұт қожаның өзінікі. Террасадан бөлмелер биік, іштері сәнді. Терраса айналасында гүлдер. Шымылдық ашылғанда биік стол айналасында, террасада Жанұзақов, Масқұт қожа, Ысмайыл, Роза-хон, Байжұман отырысады. Орталарында күтуші Ысмайыл. Ішкендері қымыз.

I көрініс

Ы с м а й ы л. Әткешшілік¹ ісін осы кезде қиын атайды. Соңғы мүйіз бен апиын өткізіп жатқандар қырғыздың өткешшілеріне ілесіп зорға өттік дейді.

Б а й ж ұ м а н. Қиындығын атап сұрамаңыз. Бихисап² болса керек. Жақында мынау тау арқасындағы Асының қызылбөрігінен³ он бес кісі аттанып, бесеуі оққа ұшыпты.

Ж а н ұ з а қ о в. Әткешшілікті істесе, қару-сайманды қамдап алып, ер жігіттер істесін.

Р о з а х о н. Әлбетте, соғысып, жарып өтеді ылғи... Бұған келгенде қырғыздар ер.

Ж а н ұ з а қ о в. Е... қырғыз мынау Байжұманның маңқа қазағы деймісің? Атаң көрі... несі бар.. ол границадағы солдаттың қорықпаса болад та?!

Б а й ж ұ м а н. Мырза, қазақты да қорламаңыз. Бұл күнде сол өткешшілікпен Жаркент, Алматы қазағы да жал жиып, ауқаттанып қалды.

Ж а н ұ з а қ о в (күліп). Е... қойшы, білемін ғой... оларың ылғи қырғыздың салған жолымен жүреді (*Өзгелерге көзін қысып қойып.*) Қазақтың ежелден ер адамы болған ба тіпті осы? Ауылдағы қазақ не дейді?! Ол: асық ойнаған — азар, доп ойнаған — тозар, бөрінен де қой жайып, көтен жеген озар, — дейді. “Есектің көтін жусаң да мал тап” дейді. Есе қуғанда сөйтіп қуа ма? Табыстың бөрін де ерлікпен ал демейді, қорлыққа шыдап ал деп үгіттейді. Сондай елден ер шыға ма? (*Өзгелер күледі.*)

М а с қ ұ т (күліп). Шәрдегі оқығандарды, мына Байжекеңдерді қайтеміз.

Ж а н ұ з а қ о в. Оқығандарын қой, олар ежелден орыс ұлының алдында қайығын төсеп, байпаңдап тұра-

тын тілмаш. Менің де аяғымнан алып отырғанын көрмеймісің солардың бірталайының...

М а с қ ұ т (күліп). Иә... Байжекенді не дейсіз?

Ж а н ұ з а қ о в. Тіпті, бар қазақтың ішінде іске жарар, іліп алары осы. Алматы шалақазағы сенің өкіліңді көріп, Әндижанға қой айдап, сауда қылып, мал тауып байып отыр. Ешкімге жалынбайды. Қорлық та көрмейді. Шын іске татыры осы Байжұман ғана!..

Б а й ж ұ м а н. Айтарсыз... айтарсыз... (Розахонмен бірге күліп.) Сөз сіздікі ғой!.. Бірақ осы күнде өткешші қазақтардың ерліктерін естіп, өзім қуанып жүрмін.

Р о з а х о н (Жанұзақовқа). Иә... Төреғұл мырза!..

Сүлейменов, Жарболов, Есеналин кіреді.
Жанұзақовтан басқалары орындарынан тұрып
қол алысады, отырысады.

II көрініс

Ж а н ұ з а қ о в (Розахонға). Ие... ие... не айтпақ едіңіз?

Р о з а х о н. Қазір осы үкімет халықтың ата-анасы хақында. Бірақ сонда халықтың саудасын неге тоқтатады? Әсіресе мына Қытаймен істеп отырған сауда қазақ-қырғызға ас та, киім де боп отыр ғой. Ол болмаса қырылар еді. Осыны неге тоқтатады. Мен қайранмын соған.

Ы с м а й ы л. Япыр-ай десеңізші!.. Бір жағынан жақсы сөйлейді, екінші жағынан сол сөзіне қарсы қатты іс істейді өзі!..

Е с е н а л и н. Е... бұл кісілерің мұны өздеріне, байларға сауда істетіп қойса дейді екен ғой?.. (Күліп.) Жағалап келістерін қарашы!..

Б а й ж ұ м а н. Бай деп, бай қанша дейсіз!.. Халықты айтсаңызшы! Қазір аш халықтың бөрінің күн көрісі сол болып отыр ғой... Соларды неге ойламайсыздар?

Ж а н ұ з а қ о в. Ә... Розахон әке!.. Гөп қылмаңыз... әлі алдымызда жақыннан да, алыстан да кездесетін көп-көп кезеңдер, тартыстар бар. Сөз — сөз, іс — іс!..

Ж а р б о л о в. Бөсе, бөсе!.. Жақсы сөйлеп отырып та, өзі білмей жаман істер істеп қоюға мүмкін... (Басын изейді.) Әңгіме сонда!..

Ж а н ұ з а қ о в. Мен бұл жақтағы езілген ұлттардың байы, кедейі, жуаны, жіңішкесі деген жіктерін тыңдамаймын. Қырғыз, қазақ қолына қару ұстап, өткешшілік қылып, шынығып, шекті жарып барып, Қытайдан мал тауып қайтып жатса сол болады! Сол жақсы. Өздерің де орамға келгенді ұрып, жұлып алып қал!.. Білдің бе?.. Гәп сонда!..

С ү л е й м е н о в. Сіз бай-манапқа да қару беріп қойдыңыз ғой (*Күліп.*) Мұныңыз қалай?

М а с қ ұ т қ о ж а. Ие... соны айтыңыз. Центрдің өкілі қалай-қалай сөйлейді бұл?

Ж а н ұ з а қ о в (*террастан жүріп кетіп*). Байдың керегі жоқ, ұлтшылдық құрысын! Центрдің Фурмановы бастасын, сол центрдің жұмысшысы жетектесін деп жақсы атты мақтаулы жігіт болса, ана Бәрібаев, Есенов, Жандосовтар бола берсін! Меніңше барлық жайды ондай ақкөйлектік шешпейді... Іс пен күш шешеді. Бүгінгі халде кім әкімшілік басында тұрса, соны өкшелеп, алқындырып өзіне салмақ салып отыратын күшің, ісің болу керек.

С ү л е й м е н о в. Олай болғанда не істеу керек енді?

Ж а н ұ з а қ о в. Олай болғанда бүгін сол Фурмановтың тәубесін есіне түсіретіндей қылып, қысып отыруың керек.

С ү л е й м е н о в. Біз онда центр басқаруына қарсы топ жинап, күш құрайтын боламыз ба?!

Ж а н ұ з а қ о в. Ие... есебін өзің тауып, өзің құра. Болмаса өзге құраса, ат салыс, көмекші бол. Бұған наразылығыңды сен де көрсет!.. Кейін жұмсарады да түзеледі.

Е с е н а л и н. Өзге болғанда, біз қандай күшті пайдаланамыз?

Ж а н ұ з а қ о в (*Масқұт қожасаға қарайды, Масқұт басын изейді.*) Әрине, мұны түп-тамырымен аударып тастаймын демейсің. Мыналар сияқты, бастықты, осылайша кезенуге кім қолайлы келсе, тіпті талмай-ақ уақытша пайдалансын. Білдің бе? Ұқтыңдар ма, менің пікірімді?

Ж а р б о л о в. Ұқтық қой, меніңше мақұл айтасыз.

Сәрсембаев, Өтепов, Хакима, Қадишалар шығады. Жанұзақов орнынан атып тұрып, құрметпен қарсы алып, оларды өз бөлмесіне қарай кіргізіп жіберіп, Есеналинді ұстап қалады.

III көрініс

Ж а н ұ з а қ о в. Әнеугі мәжілістің протоколы қалай жазылды? Сені мыналар кінәлап жүр деп еді ғой?

Е с е н а л и н. Мен сенің сөздерінді кіргізгенім жоқ. Кінәласа кінәлай берсін, көнбедім.

Ж а н ұ з а қ о в. Дұрыс. Ал, Сәрсембаев ше? Ол қол қойды ма, жіберген телеграмға?

Е с е н а л и н *(күліп)*. Сондай сөз болды ма, болмады ма, болған да сияқты еді, білмеймін... Бірақ есімде жоқ деп, қойшы өйтеуір, бұлтылдып жүріп қол қоймай аман шықты *(Екеуі де күліседі)*.

Ж а н ұ з а қ о в. Жақсы болыпты. Мен де бүгін Турцикке жібермекшімін. Ол маған үлкен сүйеу ғой. Іздеп жатсын өтірікшіні!.. Көне, жүр!

Үйге Есеналин кіре береді, Өтепов қайта шығады. Сол уақытта Бөрібаев, Есенов келеді. Амандасады.

IV көрініс

Ж а н ұ з а қ о в *(Өтеповке)*. Е... неге шықтыңыз? Осында отырамыз.

Ө т е п о в *(отырған байларға)*. Ту... мынау Алматының бар тұздығы ғой?.. Әй.. әй.. ө? Масқұт қожа-ай!.. Өзің қалайсың бұл?.. Болған, оқыған мына Төреғұл сияқты жақсы жігіттермен ғана болып қойсаңшы. Мынау не? Бір қолынды қазақ, қырғыздың оқығандарына артып, тағы бір қолынды мына Байжұмандар сияқты саудагерлерге артып отырғаның?.. Шіркін, тағы бір қолың болар ма еді!.. Оны тағы әлдемкімге артар едің?..

М а с қ ұ т қ о ж а *(күліп)*. Сөзің дұрыс, Төшен! Асылған салмақты көтеретін иық болса, біз солай артып тұрамыз. Шынымды айтам, өйтпегенде сен мені еңбекші деп партияға алып жатырмысың?

Ы с м а й ы л *(қошаметтен)*. Төшен жолдас, сөйтіп, қатты айтып түйреп қояды. Бізді көргенде қызығып тұрады *(Өзгелері күледі)*.

Ж а н ұ з а қ о в. Айтсын... айтсын. Бұл замандағы сөзі болды еркеміз де, жуанымыз да осы, көтере беріндер.

Ө т е п о в. Е... Төреғұл, сен бұл сөзді бекер айтасың. Не манаптың баласы болмасам, не Турциктің уполномоч-

нийы болмасам, жуандық маған қайдан келсін?.. (Өзгелері басын шайқап күледі.)

Ж а н ұ з а қ о в (басын шайқап күліп). Қарашы тілін.. Тілін қарашы? Көне, жүріңдер үйге!

V көрініс

М а с қ ұ т қ о ж а (Ысмайылға). Қымыз беріңдер!

Бір күтуші мен Ысмайыл тегенелеп қымыз, дастарқан, кесе апарып жаяды. Екі көпес — Никифор Евсеевич, Филипп Кузьмич шығады.

VI көрініс

М е к а п а р (аттарын созып айтып). Байжұман, Розахон, Ысмайыл байғұс — бәрі баяғы ескі көздер екен ғой. Әй, Масқұт қожа-ай, өзгең өзге болса да осының жақсы-ау. Ұйтқы боп анда-санда болса да, басымызды бір қосып қоясың, осындайың болмаса, тоз-тоз боп кетпес пе едік?..

Р о з а х о н. Дұрыс айтасыз. Қазірде мұның өзі үлкен іс болып қалды.

Ысмайыл Масқұт қожаның үйіне ас жайып,
арақ жасатып жатады.

Б а й ж ұ м а н. Рас, бізге, тіпті, қиын болып кетті ғой, Мәкапар бай!

М ө к а п а р. Оны, шырағым, атап сұрама! Большевиктің дүниедегі ең жек көрген жауы біз болыппыз ғой, қайтерсің... міне енді қу далаға безіп шығып, иесіз қу жотада ұлып табысқан қасқырдай болып отырғанымыз, түте! (Бәрі күліседі.) Шын айтам, содан неміз артық...

Б а й ж ұ м а н. Апыр-ай, байдың қазағуары-ай! Сөзін қарашы! Жік-жігімен түседі.

М а с қ ұ т қ о ж а. Бөрекелді. Өйтпесе Меңкедей бай бола ма? Көп шабыған көрі шораяқ емес пе бұ кісілер!?

М ө к а п а р. Шырағым-ай, бұл сөз де үнемі шыға бермейді. Мына мұңы бір сендерді көрген соң шығып отыр әншейін...

Р о з а х о н. Рас айтасыз, бөрекелді.

Б а й ж ұ м а н. Кітап сөздеріндей осынысы.

М е к а п а р. Шынында, өзің ойлап қарашы, мынау Филипп Кузьмич Талғардың көпесі... мен — алматылық.

Мынау Розахон қашқарлық (*Байжұманға.*) Сен бір жағыңды елге тартқан дала байы, мына Масқұттар болса Өндіжан, Жетісу, Қашқар — бөріне ортақ. Қайдан табыстық?.. Бөріміздің мұңымыз бір. Жеген таяғымыз бір болған соң, тыбысып отырмыз.

Ы с м а й ы л. Рас-ау... әйтпесе, сен — орыс, анау — тараншы, мынау — қазақ, шалақазақ десіп жүрмес пе едік?..

Қарабаев, Чебисов келеді. Отырғандар амандасады.

VII көрініс

М е к а п а р. Міне, енді сол жанның жүзінен соққы жеп жүргенде орыс баласынан үміт қылғаным жалғыз осы жастар! Мынау, өзімнің жақыным, тентек Петькам еді. Бүгінде әскер басы, мынау кешегі өздеріңнің бөріне мәлім, Назаровтың күйеуі Чебисов!..

Р о з а х о н. Ә... ә... Назаровтың күйеуі ме? Жақсы, жақсы. Біз де бөтендерің емеспіз...

Б а й ж ұ м а н. Байғұс, Назаровтан да бір жақсы көз бар екен, шіркін қандай жақсы бай еді?

Ф и л и п п. Бұл кісі большевик, бірақ сонда да өзгерлердей большевик емес...

Р о з а х о н. Әлбетте... әлбетте... дұрыс айтасыз.

М е к а п а р. Большевик деген атын қойшы... ендігі не де болса, үміт қылғаным осы жастар... Өздерінен де естірсіндер, тек жолдары болсын...

Қ а р а б а е в (*Чебисовке*). Қандай шырмауықты орап жатыр байекең?! Көрші міне!..

Ч е б и с о в. Сен оны тыңдай бер, жалғыз-ақ... (*Ысмайыл Масқұтқа келіп сыбырлайды.*)

М а с қ ұ т қ о ж а. Көне, қонақтар, мынау үйде біраз ас бар еді, соған кірейік, жүріңіздер!

Бөрі Масқұт бөлмесіне кіреді. Ішіп-жемге кіріседі, араласады.

VIII көрініс

Жанұзақов бөлмесіндегілер өзара сөйлесіп отырады. Қымыз ішеді, бұнда күтуші жігіт бар. Анда-санда Ысмайыл келіп кетеді. Ол көбінесе Масқұт бөлмесінде.

Ө т е п о в. Жә... неге жиылдық? Не сөз бар? Сөйлей отырыңдар!..

Ж а р б о л о в. Ие... сөйлесек те болады ғой!.. (*Жан-ұзақовқа қарайды.*)

Е с е н а л и н. Көне, олай болса, Төреғұл, бастасаңшы!

Х а к и м а. Мүсбюроның бастығы, сіз өзіңіз неге сөйлемейсіз!

Е с е н а л и н. Бұл арада ондай формальность жоқ. Жалпы пікір ауысу. Беседа, официально ашылатын жиылыс та жоқ.

Б ө р і б а е в. Жә... не сөздерің бар, тыңдайық? Көне, айтыңдаршы!..

Ж а н ұ з а қ о в. Айтсақ, өнеугі.. Фурмановтармен біздің дауымыз негізгі мәселе: қазақ, қырғызды жерге орналастыру әңгімесі. Соған жергілікті елдердің жауапты қызметкерлері, сендер қалай қарайсыңдар? Менің пікірімді дұрыс десендер, осы көптің атынан Тәшкенге бір бөлек пікір жібереміз, қарсылық білдіреміз. Соны қостаймысыңдар? Мәселе сол, әңгіме ашық (*Отырғандар өзара екі-үштен сөйлеседі.*)

IX көрініс

Террасқа Шағабутдин, Қуатов шығады. Масқұт бөлмесінің алдында әңгімеге елтіп тұрған Ысмайылды көріп, аяқтарын ақырын басып, сырттан барып қарасады. Ол бөлмеде бұл уақытта бір-бірлеріне бастарын түйісіп отырғандар тегіс бір әңгімеге кіріскен. Шағабутдин таңданып тұрып.

Ш а ғ а б у т д и н (*қатты*). Ту, Масқұт қожаның компаниясы қандай еді?.. Мынау бір жылы ғана компания екен!.. (*Отырғандар үрпиісіп қалады. Қарабаевты, Чебисовты көріп, таңданып.*) Е... Қарабаев, сен біздің әскери адам, сен неғып отырсың? Бұл байдың, көпестің компаниясында? Сен де, Чебисов?

Қ а р а б а е в (*қатты тікірейін*). Е... осында келсең, сен де байдан алыс жүрмепсің ғой, несі бар екен?

Ш а ғ а б у т д и н. Мен мұнда келгем жоқ.

Қ а р а б а е в. Мұнда келмесең де, жағалап жүріпсің ғой? Әлде мені алдап жүрген особый отделдің шпионы шығарсың?.. Бәрібір екеуінде де бізге таңданаң дөңең жоқ, бәлем, мақтаулы жігіт бола алмайсың.

Ш а ғ а б у т д и н. Жарар.... Сенімен бұл жерде сайыспай-ақ қоямын...

Қарабаев. Қай жерде кездесем десең де ықтиярың, білдің бе?..

Шағабутдин, Қуатов кетіп, Жанұзақов бөлмесіне барады.

Х көрініс

Шағабутдин. Ғажап!.. Анда көпестер, мұнда партейцтер... қалай жақсы түйіскен бастары?!

Жанұзақов. Жә, кел отыр. Осы сен ноғай да асқақтай бердің-ау?!

Жарболов. Жаңағы әңгімеге кірісейік.

Өтепов. Ал, сөйлеші сен!..

Жарболов. Сөйлесем, біз мұндағы бірталай жолдас-тар және басқа да келген бірталай партия мүшелері бар. Барлығымыз Төреғұл жолдастың пікірін қостаймыз. Төшкентте мұның істеген ісі, мұның тұтқан мақсаты, программасы дұрыс, соны біз де қостаймыз деп бірге қағаз жазу керек деп білеміз.

Бәрібаев. Фурмановтардың, Авиревком көпшілігінің пікірін қабылдамай, бұлай деуіндегі дәлелің не?

Есенов (*Жарболовқа*). Және... жаңағы сен айтқан сөзді біз не үшін қостайық? Теріс те болса, Жанұзақов айтты, ол қырғыз деп-ақ көз жұмып қостай салайық па?..

Жарболов. Біздің дәлеліміз бар, неге болмасын. Мұндағы ұлттар арасын улықтырып отырған сол Фурманов, Быковскийлер... Трибунал орыс байларын неге көп атады? Сол үшін орыс қазаққа улығып отыр. Міне, бұл ең залалды саясат.

Бәрібаев. Жанұзақовтың, тегі, жалпы саяси бағыты мен істеп жүрген ісі де, мінезі де қате. Оны қостау саяси адасқандық болады. Бұған мүсбюроны араластырып, шатыстыруы тіпті теріс. Өйтіп жіктенетін жер емес бұл.

Есенов. Ие... партия мен кіндіктің руководствосының қасынан мүсбюроны жырып алып шығу лайықсыз болады.

Бәрібаев. Жеке адамдар қостаймыз десеңдер, ықтияр өздеріңізде. Мұны мүсбюро болып әңгіме қылу керек емес.

Жанұзақов. Ие... ие, айтыңдар!.. Мен еш нәрсе айтпақ емеспін. Жалғыз-ақ, сендердің не дейтіндеріңді білмек едім (*Өзі шығып кетеді.*)

Ш а ғ а б у т д и н. Тыңдамақпын дейді. Өзі шығып кетеді. Жігіт де шіркін, бұл келісін...

XI көрініс

Жанұзақов террасқа шығып, Масқұт қожаның үйінің есігінен қарайды. Масқұт қожа шығады.

Ж а н ұ з а қ о в (*өз үй жағын қолымен нұсқап*). Бұлармен түгел келіспеспіз. Бірталайы жағынудан аса алмайды. Бірақ мыналарымен байланысып, нығайтып қал. Қостайтын, айтқанында нық тұратын жігіттер бар, білдің бе?

Масқұт басын изейді. Екеуі айрылып кетеді. Жанұзақов өз бөлмесіне кіреді.

XII көрініс

Ш а ғ а б у т д и н. Мен жаңағы Бөрібаев айтқандай қылып та қалдыру керек емес деймін. Бұл мәселені тілеген жолдас Жанұзақовты қостасын деп айтпаймыз біз. Бәлкі, ешкім қостамас оны. Центрдің басын шатастырушы партейцтер болмасқа керек. Жанұзақовты қазірде қостау — ол мұндағы барлық жауапты саяси қателеріне мандат беру, сол қатені бірге мойынға алу болады. Ол дұрыс партейцтің жолы емес.

Ө т е п о в. Дұрыс пікір осы. Бұл сөзді осыдан әрі сөйлеу керек емес. Тоқтату керек. Тіпті, енді жиылысты жабу керек. Жүр кететіндерің.

Тұрады. Қалғандары да тұрып, шығуға айналады. Артынан Жарболов, Сүлейменов қалады. Жанұзақов солармен сөйлесіп қалады, өзгелері кетеді.

XIII көрініс

Масқұт бөлмесіндегі сөздері піскендей, енді олардан Қарабаев, Чебисовтер де жүрте қамданады. Көпестер қалталарынан ақшалар шығарып беріп жатады. Қарабаевтар жүреді.

Қ а р а б а е в (*Масқұт, Ысмайылдарға*). Әңгіме сол... Енді сөз байланды. Қысқасы, берген ақшаларың бізге зор жәрдем... Сендер пұлмен де, іспен де қатыналасыңдар. Әскер арасындағы адамдарыңыз, мұсылмандарыңыз, партшколдағыларыңыз тағы басқаларыңыз біз көтерілген күні

Бі с м а й ы л. Дұрыс, біздің адамдардың міндеті сол ғана ғой!.. *(Масқұтқа қарап.)* Қиын емес қой?..

Б а й ж ұ м а н. Несі қиын оның? *(Масқұт басын изейді.)*

Ч е б и с о в. Қалғанын артынан көрерміз. Өзара сөйлесіп, келісіп ұғынамыз.

М е к а п а р. Қалғанын қойшы... Біз Масқұт қожа Байжұмандармен ата-бабамыздан бері бір жасасып келеміз. Қырсықпай-ақ, араздаспай-ақ ұғынысатынбыз...

Б а й ж ұ м а н. Бізге жамаушының керегі жоқ де, шіркін, Алматының баяғы орысы-ау! Қашан ұрысып-таласып ек осылармен?.. Ұғыныспайтын жеріміз болушы ма еді?.. *(Мылқау көрініс: Қарабаев, Чебисов бұл бөлмеден шыққанда, Жарболов, Сүлейменов, Есеналинді ертіп Жанұзақов шығып, Жарболов, Сүлейменовтың қолдарын алып келіп, Чебисов, Қарабаевпен ұстастырып тұрады. Мекапар, Филипп, Масқұт қожа шалқайып арақ көтеріп жатады.)*

Ш ы м ы л д ы қ

Үшінші сурет

Штаб. Екі бөлме. Сол жақтағысы кішілеу, онда аппарат. Ная сол бөлмеде аппараттан хабар алып отыр. Екінші бөлме үлкендеу, онда Фурманов, Беляев, қабырғада Жетісу картасы, алдында кішілеу карталар, соған қарасып тұр.

I көрініс

М а р т ы н о в *(кіріп, асығыс басып келіп)*. Қалада әскер арасында жаман белгілер байқалып тұр. Естідіндер ме? *(Отырғандар орындарынан тұрысады.)*

Б е л я е в. Қандай белгі?

М а р т ы н о в. Бастықтарына сөйлеспейді, айтқанды тыңдамайды, өздерінің не істемектерін айтпайды. Бірнәрсеге қамданған сияқты.

Ф у р м а н о в. Қай әскерлер? Жетісу бөлімдері ме?

М а р т ы н о в. Иә, барлық гарнизонның әр бөлімдерінде де хал біртүрліге ұқсайды.

Б а р а й н о к (*жүгіріп кіреді*). Жетісу партизандары бүлік бастағалы қамданып жатыр.

Ф у р м а н о в. Неғыпты? Қандай белгілері бар?

Б а р а й н о к. Жөркент батальоны қару-жарағын түгел алып, казармадан шықты.

Ф у р м а н о в. Қайда шықты?

Б а р а й н о к. Әзір қайда екені мәлімсіз... крепоске жетпесе керек.

Ф у р м а н о в. Бастығы қайда? Симонов қайда.

Б а р а й н о к. Ол қашып келді. “Өзімді жауып қоя жаздады, зорға құтылдым, сөздері жаман” дейді...

Ф у р м а н о в. Олардың жолын тосу керек. Қазір жеткізбей, қаруларын алу керек. Қандай сенімді бөлімдер бар?

Б а р а й н о к. Үшінші интернационал ротасы бар.

Ф у р м а н о в. Сенімді ғой олар?

М а р т ы н о в. Сенімді жігіттер.

Ф у р м а н о в (*Мартиновқа*). Бар, олай болса, сен тез сол ротаны алып, аналарды жолдан тос! Қаруларын ал, жалғыз-ақ шектен аспай оқ шығарма!.. Бар! (*Мартинов кетеді.*)

III көрініс

Е с е н о в (*жүгіріп кіреді*). Быковский хабар қылды ма?

Ф у р м а н о в. Жоқ, немене? Не хабар қылмақ еді?

Е с е н о в. Комендантскийге жаңа екі кісі жүгіріп кеп, “түнде мылтық екі атылады, сол сигнал, содан кейін тік көтеріліңдер” деп кетіпті.

Ф у р м а н о в. Олар кімдер екен? Қайда кетіпті?

Б е л я е в. Неге ұсталмаған?

Е с е н о в. Айла сала қашып кетіпті... Ұстай алмай қалыпты..

Ф у р м а н о в. Мұны кім айтты?

Е с е н о в. Быковский. Трибунал біліп отыр мұны...

Ф у р м а н о в (*телефонға барып*). Трибуналды беріңіз! Трибунал! Быковский!.. Фурманов, келмекпісің?.. Жет қазір, қазір жылдам!..

Шағабутдин. Гарнизон бірі артынан бірі казармаларын тастап, қаланың шетіне қарай кетіп жатыр... Не істеу керек? Не істеп жатырсындар?

Беляев. Сабыр етіндер! Қарауыл батальоны қалай, ол қайда?

Шағабутдин. Ол орнында, басында сенімді кісілер бар. Масанчин, Шағидуллин, Есенов мына Бөрібаев екеуміз өдейі сендерге келдік.

Фурманов. Барлығы да сенімді ме? Араларына сөз жүргізуші болмап па? Қаншасы мұсылман?

Шағабутдин. Мұсылман жүздей, тараншы, қазақ, татар, дүнген бұлар сенімді, қалғаны мәлімсіз.

Фурманов. Қалғандарының аузында бөтен сөз бар ма?

Шағабутдин. Әзір білінбейді. Бірақ бұл көп топтың көптен жүріп қамданған ісі сияқты. Партизан отрядтарының ішіндегі қазақ, тараншы жігіттері, ескі пулеметшілер де кетіпті.

Бөрібаев. Бұлардың бөрі емес, қалғандары да бар, ол қалғандары бізге келіп отыр.

Фурманов. Олар қанша?

Бөрібаев. Отыз кісі.

Быковский кіреді.

V көрініс

Быковский. Естіп жатырсындар ғой халді?

Фурманов. Ие, тағы не бар?

Быковский. Тағы бір сыбаға — Сарқанттан келе жатқан қару-жарақты қызыл әскерлер жолшыбай ұстап, талап алыпты.

Фурманов (бөріне). Жә... жолдастар! Обкомның бар мүшесі осы жерде түгенденсін. Ендігі басшылық партиянікі. Сенімді жігіттердің барлығы осында жиылсын! Тез хабар қылыңдар! Патриесов, Шағидуллин, Есенов, Қуатовтар қайда? Қалалық партия бастықтарын, жастарды тез телефон арқылы шақыртыңдар!

Жолдастар! Бұл бүкіл Жетісу кулактарының ісі. Әскер солардың жетегіне еріп, құралы болғалы отыр.

Ө т е п о в. Олай болса бұл ұлттар арасының қырғынын жасауға беттеген ісі.

Ш а ғ а б у т д и н. Ақиқат, аздан соң соны күту керек.

Ө т е п о в (*ұлт қызметкерлері жаққа қарап*). Жә... бұл оқиғаның арты не болатынын ұғып, біліп тұрсыңдар. Енді біз зор сынға іліндік! Осы тұрған бәріміз енді мынандай болып жұмылуымыз (*қолын түйіп*) керек! Іс, басшылық партиянікі. Қазірден бәріміз партия мобилизациясындамыз! Осы тұрғанның көбі обком мүшесі. Обком қазір боевой штаб!

Б е л я е в. Дұрыс. Ендігі іс, сөздің бәрі жауапты. Сондықтан, іске кірісуден бұрын, қазір бәріміз анттасуымыз керек!

Ф у р м а н о в. Дұрыс. (*Ортаға шығып, жазып тұрып.*) 12 июнь түнгі сағат онда, үшінші дивизия штабының жасырын мәжілісінде болған біз төменде қол қоюшы партия мүшелері, арамыздағы сөз, іс, бұйрықтың барлығын жасырып сақтап, ешкімге сыр шашпай, тапсырылған міндеттен ешқайсымыз бас тартпай орындаймыз. Осының төңкеріс үшін ерекше қажеттігін еске алып, бұдан былай осы антты бұзсақ, өзіміздің атылуымызға ризамыз. Бас бұрмаймыз. Көне, қол қойыңдар, жолдастар! Біздің ендігі ісіміз үшін шарт та, міндет те, шешім де осы (*Бәрі қол қойып жатады.*)

С ә р с е м б а е в (*ең соңында қалтырап*). Мен де... мен де қоям ба? Қоймасам да орындаймын ғой... мынау қатты ғой!..

Ө т е п о в. Қой қолыңды сандырақтамай! Күн ашықта мойнында, күн жауында қойнында болғың келеді ғой!

Б ө р і б а е в (*Сәрсембаевқа*). Кісі емес екенсің ғой өзің, қой енді!..

С ә р с е м б а е в. Қоям... қоям ғой (*қояды.*)

Телефон сылдырлайды. Фурманов барады.

Ф у р м а н о в. Мартынов! Не дейсің? Үшінші интернационал ротасы... түгел қосылып кетті ме?.. Ішіндегі мүсылмандары да кетті ме? Олар да кетті?..

Б а р а й н о к. Сенімді деген осы емес пе еді, бұ да кетті ме?

Ф у р м а н о в (*тым-тырыстан соң*). Қазіргі уақытта уақиғаның тасқыны асқындап барады. Енді әрбір қадам санаулы, әрбір минөт қымбат. Шағабутдин, сен Есеновты алып, қарауыл батальонына бар! Барайнок, Бәрібаев, сендер партшколға барындар, осында келіндер! Өтепов, сендер қаладағы қазақ, тараншы, дүнгенмен байланыс жаса! Сенімді адамдар арқылы жайды түсіндіріңдер! Үрікпесін, өздері іс бастамасын. Біздің хабарымызды күтсін. Және екеуің қаланың партия ұйымын жинап бастап әкеліндер. Ная, Люба, Шағидуллин, Қуатов және Қасымова, Амантаева, сендер, үнемі связда болындар! Жарым-жартың әскер қайда болса, сонда барып араласындар. Өзгелерің бергі жерден жалғасып тұрындар. Ал, тез тарандар!

Тарап жөнеледі. Сәрсембаев бірге кетіп бара жатады.

Б е л я е в. Сәрсембаев, сен мұнда бол, кетпе! (*Амалсыздан қалады.*)

VI көрініс

Б ы к о в с к и й. Төшкеннен көмек сұрасақ қайтеді?

Ф у р м а н о в. Оқиға асқындаса сұралады. Бірақ қашан кеп жетпек? Бізге енді саспау керек, күш аздығын білдірмеу аса қажет.

VII көрініс

Н а я (*жүгіріп кіріп*). Әскерлердің бәрі бір араға жиналып жатыр.

Ф у р м а н о в. Қайда?

Н а я. Крепоске.

Амантаева кіреді.

Ие, Амантаеваның тағы да хабары болу керек? Жаңағы қазаққа сөйлесіп қалған...

Қ а д и ш а. Крепостен хабар бар. Шағидуллин, Қуатов сонда барыпты, солар жіберген кісі келді.

Ф у р м а н о в. Ие... не айтады?

Қ а д и ш а. Әзір жиналғандар "арсеналды" талқандап, қаруланып жатыр дейді.

Б ы к о в с к и й. Ой, антұрғандар!.. Әскерден басқа бар дейді ме?

Қ а д и ш а. Маңайдағы бір-екі қаланың крестьяндары да бар дейді.

Б е л я е в. Қай қалалар?

Қ а д и ш а. Әзірше Талғар... Шамалған. Қаруды солар алып жатса керек. Бричкелерге тиеп әкетіп жатыр дейді. Басқа хабар жоқ.

Ф у р м а н о в. Жақсы. Бар қайтадан. Осылай істендер.

С ө р с е м б а е в (*Хадишаға бұрыла бергенде*). Қарағым, мені де ала кетші!.. (*Фурмановтарға.*) Мен бұл жерде не істейім? Рас-ау... тіпті. Тіпті Хадишаның қасында жүріп, елеусіз боп жүріп хабар өперейін, қазақша киініп ап...

Б ы к о в с к и й (*ақырын*). Қорқып тұр. Түк істей алмайды, бүлдіреді қайта.

Б е л я е в. Жоқ. Сені танып қояды, отыр. Бізбен бірге ақылдасуға керексің.

Хадиша кетеді. Ная жүріп бара жатқанда.

Ф у р м а н о в. Ная, проводқа шақырып тұр ма деймін, бірші.

Н а я (*отырып*). Тәшкен шақырып тұр сендерді!

Фурманов, Беляев барады.

VIII көрініс

Мына бөлмеде Быковский, Сөрсембаев қалады.

С ө р с е м б а е в. Быковский, сенің не білгенің бар?

Б ы к о в с к и й. Иә... сөйлеші сен?..

С ө р с е м б а е в. Бізде күш жоқ. Олар көбейіп кетті. Енді түнде осында шабуыл жасаса қайтеміз? Сонда алдымен особый отдел сені іздейді. Біліп қой, бәрінен саған жаман болады.

Б ы к о в с к и й. Иә... рас, ал, қайт дейсің сонда?

С ө р с е м б а е в. Қашу керек...

Б ы к о в с к и й (*қатты*). Кімге қашу керек?

С ө р с е м б а е в. Бәрімізге де кету керек.

Б ы к о в с к и й. Менікінің жөні болсын. Ал, сен неге кетесің? Өзгелер неге кетеді, алыспай?

Сәрсембаев. О... ой, алысу деп, неңмен алысасың (Екі рет мылтық атылады.) Ал, (шошып) ойпырмай, қайтеміз енді? Кету керек, айтсаңшы аналарға!

Быковский. Қой енді сөзді. Білдің бе! Мұндай үшін не қылатынды білемісің? Әсіресе бағанағыдай қағазға қол қойғансын қайтеді, ойлаймысың, жоқ па?

Сәрсембаев. Қайтеді?

Быковский. Атады. Тоқтат енді сөзді!?

IX көрініс

Ная (оқиды). “Аппаратта Фрунзе, Куйбышев, Ферғанаға әскер жіберу турасында қамдарың жеткілікті ме? Айтылған күнге Жетісу әскері шығады деп есептейміз. Айта-тындарың бар ма?”.

Фурманов (айтып тұрады. Ная соғады). Бұрынғыға қосымша айтатынымыз: Алматы гарнизоны ереуіл жасап, крепоске жиналып жатыр. Сенімді деген III Интернационал ротасы да жаңа соған қосылып кетті. Бұйрықтарыңызды уақытымен орындауға бар күшімізді саламыз.

Ная (оқиды). “Гарнизонның бейбастағын басу сіздердің, онан соң облыстық үкімет пен партия басындағы кіндік адамдарының және жергілікті қызметкерлердің ептілігіне, төңкерісшілдік беріктігіне тапсырылады. Бассыздық Төшкеннен күш-көмек керек қылмай басылады деп сенеміз. Қажет болғанда жіберіледі. Әскерді жүргізу бұйрығы тиянақты. Мұны мезгілімен 16 июньде орындау дивизия әскери кеңесінің жауаптылығына тапсырылады. Фрунзе, Куйбышев”.

Фурманов. Бұйрығыңызды орындауға қабыл алдық. Фурманов, Беляев.

Телефон сылдырлайды. Фурманов барады.

Шағабуддин, қарауыл батальоны да ма? Қалғандар кімдер? Қанша мұсылман? Сексеннің де қаруы бар ма? Масанчин ғой алып келетін? Келсін бөрі де. Осында.

Беляев. Қарауыл батальоны да кеткен бе? Крепоске ме екен?

Фурманов. Иә... қалған татар, қазақ, дүнген — сексен кісі. Қазір осында келеді.

Б ы к о в с к и й. Біздің күшіміз кім болып қалды? Өзі, басында сенгеніміз төрт жүздей еді, енді тіпті аз боп қалды ғой.

Ф у р м а н о в. Енді штабтың комротасы. Партшкол. Карбатальоннан сексен кісі. Қала ұйымы.

Өтепов кіреді.

Х көрініс

Ф у р м а н о в. Келді ме, қала ұйымы?

Ө т е п о в. Қала ұйымы бытырап кетіпті. Жоқ, ішінен Черных, Жарболов, Сүлейменовтер... Біраз жұртты бастап крепоске кетіпті.

Шағабутдин, Мартынов кіреді.

Ф у р м а н о в. Черных... Жарболов? Бұл не деген бірлік?

Ш а ғ а б у т д и н. Черных бүлдірмек. Жарболов өз көзімен көрмек.

Ө т е п о в. Бәсе, не деген негізсіз бірлік десенші! Шіркін!..

Б е л я е в. Қасқыр мен қой бірлігі (*Өтеповке.*) Қалғандары бар ма? Жоқ па?!

Ө т е п о в. Қалғандары жиырма шақты кісі, біз алып келдік. Бұрын крепоске кеткен мұсылмандарды да азғырған, адастырған осы Жарболовтар болу керек. Енді ұғылды. Бұлар өздері адасумен бірге көпті де адастырған көрінеді. Ендігі іс, мұндағы қазақ, татардан бірталайын сонда жіберіп, соның ішінде іс жүргізу керек.

Ф у р м а н о в. Дұрыс осы. Бірақ біраз тосайық, крепость жақтан, әуелі бір елші жіберіп, хабар білейік.

Ш а ғ а б у т д и н. Олай болса мен барайын. Қасыма бір кісі қосындар.

Ф у р м а н о в. Жарайды. Сен Мартынов екеуің барасың.

Ө т е п о в. Елші емес, жай кісі боп, сондағы қазақ, тараншы, татар жігіттеріне сөйлеу үшін мен де барам.

Б е л я е в. Бар.. алдын ала дайындай бер...

Ш а ғ а б у т д и н (*Өтеповке*). Ұмытпа! Шағидуллин, Қуатов онда, алдымен соларға жалғас. Бізден де хабардар болып тұр. Ал, жүр!

Бұлар кетеді. Өн естіледі.

Ән:

Бостандықты бізге ешкім бермес,
Патша да, бай да, батыр да.
Бостандық бізге көктен келмес,
Алармыз күшпен ақырда...

Б ы к о в с к и й. Бұ... немене? Шыққандар ма? Осында келеді ғой?

Ф у р м а н о в. Бұл жақтан келетін партишол ғой, солар шығар?

Б е л я е в (*терезеден қарап*). Солар екен. Мен қарсы алайын!

Шығады. Қарсы алып жатқан дауыстар естіледі.

Б а р а й н о к (*Бәрібаев екеуі кіреді*). Қазір карбонтальонның қалғандары кіреді.

Ф у р м а н о в. Келді ме?

Б е р і б а е в. Ол да келді.

Ф у р м а н о в. Бастықтары бар ма?

Б е р і б а е в. Масанчин, Есенов бар.

Ф у р м а н о в. Барайнок, сен солардың ішіне бара бер. Біз де қазір барамыз.

Хакима, Люба кіреді. Барайнок кетеді.

XII көрініс

Ф у р м а н о в (*Любаларға*). Қайдан, крепостен хабар бар ма?

Л ю б а. Бар... мына Хакима ішінде де болып шықты!

Х а к и м а. Ондағылардың айтқаны: крепоске бес кісілік боевой Совет сайланыпты.

Ф у р м а н о в. Кім-кімдер?

Х а к и м а. Петров, Чебисов, Қарабаев, Ерескин және Чернов па, Черных па, тағы біреуі бар. Әзір басшылық жоқ. Бассыздық. Онан соң полк туралы көбірек сөйлеседі дейді. Делегация жіберіпті. Хабар жоқ. Бірақ ауыздарында жаман сөздер бар. Әсіресе трибунал, особый отделді талқандаймыз дейді. Быковский тез жасырынсын, көрінсе оны аямайды, — дейді.

Б е л я е в. Дұрыс айтады... Быковский, сен кет енді тауға!..

Б ы к о в с к и й. Жалғыз қайда кетем мен? Бірге көрмеймін бе?

Ф у р м а н о в. Жоқ. Енді сен кетпей болмайды. Жалғыз-ақ, қағаздарың қайда еді?.. Трибунал қағаздарын мұнда әкелу керек.

Б ы к о в с к и й. Соны мен өзім әкеп тастап кетейін.

Л ю б а. Жоқ, оған мен барайын. Қасимова, жүр, екеуміз барып келеміз. Жоқ қыламыз.

Х а к и м а. Жүр.

Б ы к о в с к и й. Тізімдерді жоғалтыңдар, Люба!

Л ю б а. Дұрыс, кет. Енді сен қош...

Қолын береді. Люба, Хакима шығады.

Ф у р м а н о в. Быковский, бөгелме, сен де кет енді.

Быковский кетуге айналады.

С ә р с е м б а е в. Әй... жолдастар, мына Быковский-мен мен де кетейін?

Б ә р і б а е в. Неге? Не көрінді саған?..

С ә р с е м б а е в. Әкем-ау, әлгі Жарболов деген менімен жаман болатын. Есеналин де бар. Біліп қойса осы қаланың ішінде жердің тесігінен қоймайды мені олар. Өзім трибуналға мүше болғаным тағы бар ғой. Ойбай-ау... Фурманов, Беляев, айтсаңдаршы! Мына Быковский, жер де білмейді, адасып босқа қолға түседі. Мен ат та табамын, дайын түр тіпті...

Ф у р м а н о в. Кетсін, Быковский, қосып ал қасыңа!

Б ә р і б а е в *(Быковскийге)*. Егерде сенен қашып білдірем десе, өзің атып таста. Сол үкім, білдің бе?

С ә р с е м б а е в. Қой, жынданба! Қайдағы елдің есінде жоқты қайдан айтасың осы аттың жалы, түйенің қомында! Жағыңа жылан жұмыртқалағыр екенсің тіпті.

Б ы к о в с к и й. Айда жүр! Енді бөгелмейік.

Б ә р і б а е в. Бар... болды, сол. *(Фурмановтарға.)* Қарсы емессіңдер ғой, жолдастар?

Б е л я е в
Ф у р м а н о в } Дұрыс, қарсы емеспіз.

С ә р с е м б а е в (басын шайқап). Қап... қап, сені
е, Жұбаныш, бөлем тұра тұр.

Екеуі шығады.

XIII көрініс

Б ә р і б а е в. Жә... енді біз де қораға шығып, мұндағы
әскермен араласып, сөйлесе бермейміз бе?

Б е л я е в. Рас, енді сонда барайық.

Ф у р м а н о в. Ная, сен аппарат басында бол, біз
қорадамыз. Жә, Патриесов қайда осы?

Б ә р і б а е в. Ол қорада, әскер ішінде...

Ф у р м а н о в. Біз де қазір оны осында жібереміз.
Аппарат басында болсын. Бірдеңе болса, телефон хабары
болса бізді шақыр. Ал, жүріңдер!

Н а я. Беляев, Митя, проводқа шақырады, сендерді.

Бұлар сол бөлмеге шығады. Ная оқиды.

“Жиырма алтыншы полк командирінен. Полкке он екі
кісі қызыл әскер жібергендерің рас болса, білдіріңдер! Бұлар
Алматы жіберген өкілміз дейді. Неге келгендерін айтпай-
ды. Бастықтармен сөйлеспейміз, әскердің өзімен өзіміз
сөйлесеміз, дейді”.

Б е л я е в. Бұл жиырма алтыншы полк, бұрын мына-
тармен сөздес екен ғой. Әйтпесе Алматыға неге асығып
келеді. Тіпті бұйырған уақыттан бұрын жақындап кеп қал-
ды ғой.

Ф у р м а н о в. Рас, оларды қазір қалаға келтірмей, сол
жерде ұстап тұру керек. Өзгелерге де қоспау керек. Бұлар-
дың ішінде де бүлік ниеті бар екені анық болды.

Б е л я е в. Ал, мына он екі кісіні қайтеміз?

Ф у р м а н о в. Бұларды жаптыру керек.

Б е л я е в. Дұрыс, айт соны.

Ф у р м а н о в (айтып тұрады. Ная соғады). Барған он
кісіні көпке сөйлестірме, өздерін ареске ал. Әскерді
енді ілгері Алматыға қарай жылжытпа! Сол арада тұрып,
біздің бұйрығымызды тос!

Ш ы м ы л д ы қ

Төртінші сурет

Крепость іші. Орта жері, халық жиыны, өрлі-берлі топтанып өтіп жатқан әскерлер. Олармен аралас крестьяндар. Жәй киімді қала халқы да көрінеді. Барлығы да орыс. Әзірше мұсылмандар бірен-саран болмаса көрінбейді. Әскерлер, мұжықтар арасында ішіп алғандары да, мастары да бар. Бір қалындау топ алдына Петров, Қарабаев, Чебисов, Ерескин шығады.

I көрініс

Петров. Ой, осында, мына біреулер мас қой. Бұлар қайдан ішкен?

Қарабаев. Пәлі, сен білмейді екенсің ғой. Біз Талғардан әкелген үш бөшке спиртті домалатып қалдық қой.

Петров. Өзің де іштің бе?

Чебисов. Біз, Қарабаев екеуміз де біраз тастап алдық.

Қарабаев. Ішемісің? Сен ішемісің, Ерескин!?

Ерескин. Жоқ. Бұл ішкендерің ақымақшылық екен. Әскер мен крестьяндарға ішкізгендерің не, әсіресе?

Чебисов. Е... Неменесі бар? Жалғыз трибуналшы мен Фурмановтар ішуді ме еді?

Қарабаев. Айда, ішсін біздің мүжекеңнің баласы да.

Ерескин. Петров, мынаны тоқтату керек. Білдің бе? Бастық біз ішкен соң не болмақшы? Істі бүгін ғана бастап отырмыз. Алда не бар екенін білемісіңдер, әлі?

Қарабаев. Неменесі бар? Айтшы, көне?

Ерескин. Қазір штаб соғыс бастап жіберсе қайтесің?

Петров. Рас, ішуге болмайды. Қарабаев, білдің бе?

Ерескин. Атыс басталса, бастық мына күйіңмен сен неге жарайсың! Ана мастарың неге жарайды?

Қарабаев. Е... штаб соғысуға жарамайды, қорқады бізден *(жұдырығын түйіп)* тұмсығын қылтитып көрсін, мен оларға көрсетейін!

Ерескин. Бос сөйлеме олай! Штабтың қанша күші барын сен білмейсің.

Чебисов. Қанша күш бар екен?

Ерескин. Бәсе, әне білмейсің. Білмейміз. Трибунал мен особый отделдің есепте жоқ қанша жасырын әскері болса қайтесің? Сондайы болмаса неге қашпай отыр штаб?

Петров. Дұрыс бұл, қайда спирт? Ерескин, жүр... Екеуміз қазір оны алып тыққызайық. Бұл ақымақшылық. Ерескин. Жүр! (Бұлар кетуге айналады.)

Қарабаев (Чебисовты түртіп). Е... асықпандар! Асықпандар! Қарашы бұлардың ақылдысын! Барып өздерің тығып қойып, артынан ақырын тұмсықтарыңды батырып жүрейін дейсіндер ғой? (Құбылып.) Саспандар! Бөрібір таба алмайсыңдар. Тығу ма? Оны мен өзім-ақ істеп қойғам. Қарабаев ақымақ емес!..

Чебисов. Қарабаев, сен қашан тығып жүрсің?

Қарабаев. Үндеме! Болмаса сен де аналармен бірге тығысатын шығарсың? (Күліп.) Қарабаев көрмейтін қылып (тағы күледі) солай емес пе? (Қолын шығарып.) Мә... үшеуің де... Болмаса кел, жалыныңдар, сұрандар! Берермін әлі де!..

Петров (ашуланып). Қарабаев, жетті енді ақымақта-нуың, тоқтат!

Қарабаев (қайтып). Жә... жә!.. Сен білемісің (қолын кезеп тұрып.) Ақырма! Қарабаев ақымақ емес, бекер айта-сың! Ақымақ болса Алматының көтерілісін үш ай жасы-рын жүріп астыртын дайындамайды. Жалғыз Алматы емес, Жөркент, Лепсі де бар. Жетісу да... қайда әлі Талғар, Шамалған мұжықтары, оларды да дайындағам...

Петров. Е... мен сонда қарап жүріп пе екем?.. Жалғыз сен бе едің істеген?

Қарабаев. Ж... о.. қ, сен де барсың, сен екеуміз.

Петров. Бәсе, солай де... Бірақ (жақындап) арақты қазір... қазір доғар! Әскерлерге, әсіресе бір... бір тамшы... білдірме!

Қарабаев. Оның дұрыс. Оны Қарабаевтың өзі де тоқтатқан... Бағана ғана біраз ақымақшылық болды.

Бірнеше крестьяндар мен әскерлер келеді.

II көрініс

1-казак-орыс (кулак түстес). Қарабаев, біздің станицаға тағы қаруларың бар ма? Жоқ па?

Петров. Немене, Талғардың кісілері алған жоқ па? Сен Талғардікімісің?

1-казак-орыс. Талғардікімін. Өзімізге алдық, бірақ ар жағымызда Есік, Түрген бар, соларға керек...

Қарабаев. Тағы кімдер алды, Талғар, Шамалғаннан басқа алғандар бар ма? Неге келмейді, олардың өздері?

1-к у л а к. Шамалғаннан әрі Ұзынағаш, Қаскелең бар. Басқа қалалар бар. Бәрі де алады. Беріп жіберсеңдер, біз де апарып береміз.

Қарабаев. Жоқ, өздері келсін!

1-к у л а к. Ендеше, хабар неге жібермейсіңдер?

Петров. Хабарды сендер беріңдер...

Чебисов. Түс-түстарыңдағы поселке, станицалардың бөріне де өздерің беріңдер хабарды. Келсін. Жетсін, жылдам!

Қарабаев. Иә, тез қаруланып алсын тегіс. Қару бізде жетеді. Білдіңдер ме?

1-к а з а к-о р ы с. Жалғыз-ақ қаруды орыс халқына ғана беріңдер! Білдің бе, Қарабаев! Тағы тараншы, дүнген алып жүрмесін. Оларға бір де винтовка бермесін!

Петров. Кім, берем деген! Өздерің не айтасыңдар?

1-к а з а к-о р ы с (өскер арасынан). Қырғызға мылтық береміз деп көтеріліс жасағанымыз жоқ.

1-к у л а к. Трибунал, штаб берсін оларға.

Чебисов. Олардың әскері бізбен атысып көрсін сонан соң.

1-к у л а к. Қырғызға тиесің деп крестьяндарды атқан трибунал ғой. Особый отдел ғой, болыссын енді солар қырғызына...

Петров. Тоқта... Шулама!.. Әзір қырғыз туралы да, трибунал туралы да сөз кейін. Әзірге әскерлер келе берсін, қару-жарақ жиыла берсін!

Қарабаев. Бұдан былай штаб, трибунал жақта әскер қалмай біткені керек, білдіңдер ме?

Чебисов. Иә... келгендер келе берсін, ешкімді қумаңдар! (Есік жақтан дауыстар шығады.)

1-к а з а к-о р ы с. Міне, тараншы, қырғыз, дүнгендер келе жатыр! Қарулары да бар.

Топ шығады. Алдында тараншы, дүнген, казак, татар жігіттер бар.

1-қ а з а қ жігіті. Қарабаев, Чебисов қайсы? Бізді соларға деп жіберген еді.

Қарабаев. Мен Қарабаев...

Чебисов. Чебисов мына мен!

Қарабаев. Сендерге бұрын айтқан ба еді?

1-қазақ жігіті. Айтқан еді. Сендерді айтып, енді біздер келдік.

Петров (бұрынғы әскерлерге, крестьяндарға қаран). Бұлардың қаруларын алу керек.

Қазақ-орыс. Иә... иә... берсін қаруларын, берсін!

Қазақ, татар жігіттері. Неге... Неге? Біз сендерге қосылғалы келдік.

1-қазақ-орыс. Қосылсандар, сол қаруларыңызды беріңдер! Жұрттың бәрі де беріп жатыр.

1-дүнген. Жоқ, үйтіп қалжақтама сен!

2-қазақ-орыс. Сендер соғысып болдыңдар ғой. Болды енді!

1-әскер. Демалыңдар енді.

1-кулак. Жетісу мұжығы өзі де соғыса біледі (қазақ жігітіне.) Сен білесің ғой, өздеріңмен алаштар қалай соғысқанын?

1-қазақ-орыс. Он алтыншы жылда да жаман соғысқамыз жоқ-ты. Өздеріңе мәлім...

Төрт-бес қазақ, тараншы жігіттерінің мылтықтарын талап алып жатады.

2-қазақ-орыс. Ие... оны білетін шығарсың?

1-қазақ жігіті (крестьяндардың қолдарын қағады, жолатпайды). Кетіңдер аулақ! (Қарабаевқа) Ей, Қарабаев! Мыналарың не дейді! Алаштары не мұның? Мен өзім партизанмын, Мураев отрядінде болғам. Бермеймін мылтығымды!

Қарабаев (крестьяндарға). Қойыңдар! Бұған тиюге болмайды.

Петров. Неменесі бар.

Чебисов. Петров, сен тоқтат мыналарды. Өзір тиюге болмайды.

2-қазақ жігіті. Мен де бермеймін. Мен де Мамантов әскерінде болғам, партизанмын, пулеметшімін.

3-қазақ жігіті. Менікін де алмайсың. Антон Серкештің орыстары бар ма осында? Мен Антон Серкешті бірге қорғағам!

Бұлардың көбінен мылтық ала алмайды. Бірақ арт жақтарынан он, он бес мылтық алады. Мылтықтары алынған қазақ, тараншы, дүнген бөлегірек тұрады.

1-т а р а н ш ы ж і г і т і (*мылтығына жабысқан крест-
тыянды итеріп жіберіп*). Иоғал! Кішік сиңниңні! Бәдбәхыт
кафр! Бермәймән мән саңа (*жұдырығын түйіп.*) уа!

Д а у ы с т а р. Сендер де беріндер!

1-к у л а к. Иә... бұлардікін де алу керек!

1-т а т а р ж і г і т і (*қатты*). Жок, біздің мылтық
сендерге тимейді. Петров, Қарабаев, қайсың бастық? Тоқ-
татындар мыналарды.

Д а у ы с. Немене? Неге тоқтайды! Келгендердің бөрі
де береді мылтығын!

2-т а т а р ж і г і т і. Алдама үйтіп. Ақымақ жок мұнда..
Біз сенен көрі де көбірек оқығанбыз, ұқтың бар? Біз бар-
лық Герман фронтын, граждан соғысын осы мылтықпен
өткізіп келеміз, білемісің?

1-д ү н г е н. Біз болған жерде сенің әкең де болған
жок. Аузында сақалың да жок, білемісің?

Д а у ы с т а р. Қарашы бұларды, білдің бе қандай
жыртқыш! Не оттасып тұратыны бар, алындар қаруын!

1-к а з а к-о р ы с. Тегіс алу керек. Қырғыз, дүнген,
татар бөрібір.

2-д ү н г е н. Аларсың мылтығымды, сақалды ақымақ.
Мен де риза емеспін большевикке. Біз де көтерілісте бола-
мыз деп келдік. Қару әкеп тапсырамыз деп келгеніміз жок,
ондай сенің ауылдағы малайқаң жок.

2-к у л а к. Сен неменеге айқайлайсың?.. Кімге ақыра-
сын?

2-д ү н г е н. Ақырамын сол!.. Ақымақ ол!.. Неге олай
дейді!

Д а у ы с т а р. Болды! Болды, ақырма! Ақырма!

1-т а т а р ж і г і т і. Петров, Қарабаев, сендер бастық
емессіндер ме? Бізге жауап беріндер!.. Егер де сендер мы-
наларша қарасандар, онда біз мұнда бекерге келген бола-
мыз. Әлде сендерге көмек керек емес пе?

1-д ү н г е н. Рас, айт! Біз сендерге жабыспаймыз. Әйтпе-
се не мынау, мазақ қыласындар!?..

Д а у ы с т а р. Алмандар!.. Алма қаруын, болды айқай!
Қосылсын, аламыз, аламыз!

Қарабаев, Чебисов, Петровтарға сөйлейді.

Бұлай қарсы алу ақымақшылық болады.

Жұрт басылады. Қақпа жақтан оркестр күй тартады.

К а з а к-о р ы с. Тағы бір топ келді. Ішінде комиссарлары да бар.

П е т р о в. Қай комиссарлар?

К а з а к-о р ы с. Қалалық ұйымдарда істейтіндер болса керек. Ана жерде сөз сөйлеп, құттықтап жатыр...

Ч е б и с о в. Кім екен сөйлеп жатқан? Жүр, барайық!

Қ а р а б а е в. Өздері-ақ келеді (*Нығызданады.*)

Б і р д а у ы с (*сырттан*). Сөйлеп жатқан Черных дейді.

Ч е б и с о в. Ә.., Черных жеткен екен ғой!.. Мұның бәрін әкелген сол.

Қ а р а б а е в. Әрине, сол.

К у л а к. Іштерінде қазақтар, тараншылары да бар.

П е т р о в. Ә... солай ма!..

Қ а р а б а е в. Әрине, солай.

П е т р о в. Бұл қалай?..

Қ а р а б а е в. Қарабаев, Чебисов бос жүрмеген, олай болса, бұл жерде сіз де кейін қалып қойғансыз.

П е т р о в. Бәрібір олардың керегі жоқ.

Қ а р а б а е в. Керегі болмаса да, мұнда болса залалы жоқ. Ол жоқта болса (*мұсылмандарды көрсетіп*), мыналар залалды болар еді.

Шетірек кетіседі. Келген топ — оқшауырақ тұрған қазақ, татар жігіттері өзара сөйлеседі. Іштеріне Шағидуллин, Қуатов келеді.

III көрініс

1-қ а з а к ж і г і т і. Мыналарың қалай? Ой!..

1-д ү н г е н. Бұ... бұ... немене болды?... Бұл!..

1-т а т а р ж і г і т і. Бұлар бізді дұшпан санаса керек...
Көрмейсіздер ме?...

1-қ ы р ғ ы з. Шоғылысқан өңкей ел құлағы тұрмайды. Семиречиннің атаң гөрі... бізге жолдош өшу беле?

Ш а ғ и д у л л и н. Ие... жолдастар, мыналарың қалай болды? Жақсы табыстыңдар ма?

Қазақ жігіті. Құрып қалсын! Бізді дұшпан деп біле ме? Осылар немене!.. Сіздер кімсіздер?

Шағидуллин. Біз де осы сіздерге келген едік.

Татар жігіті. Ал, сендерге не айтады?

Шағидуллин. Сенбейді...

Қазақ жігіті. Солай ма?.. Орыстан басқаны керек қылмай ма?

Шағидуллин. Шолайға ұқши ақыры...

Қазақ жігіті. Е... бұлардың ішінде қазақ, татар жігіттері бар дегені қайда?

Қуатов. Қазақ, татар жігіті өздерің емеспісіңдер? Не көріп тұрсыңдар?..

Қазақ жігіті. Жоқ, басында бастаушылардың ішінде бар деп еді ғой?

Қуатов (*Басым сөйлейді*). Осындайды бастаған қазақ, татар жігіті болса, соған еруге тұрады деп білемісіңер?..

Қазақ жігіті. Е... өздерің неғып жүрсіңдер? Олай болса?

Қуатов (*иығын қысып*). Жүрміз де, біз де!

Татар жігіті үмітсіздікті білдіргендей ысқырады.

IV көрініс

Петров, Қарабаев, Жарболов, Черных, Есеналин,
Сүлейменов шығады.

Жарболов (*татар жігіттеріне жақындап, қазақ жігіттеріне*). Ие... жігіттер, сендер де келгенсіңдер ме?

Бұл кезде Шағидуллин, Қуатов теріс қараңқырап кейін кетеді.

1-қазақ жігіті. Келуін келдік... бірақ көрдің бе, міне!.. (*Қаруын алған жігіттерді көрсете сөйлейді.*)

Жарболов. Е... не болған?

2-татар жігіті. Не болсын!.. Разоружить еткені!..

Есеналин. Бәле... онысы несі?

Сүлейменов. Мыналармен сөйлесу керек екен.

Жарболов. Бастықтар емес, жай солдаттар алған шығар?

2-қазақ жігіті. Жоқ, жай солдаттар емес, мыналардың өздері алғызды. Бұларың не? Мазақ па?!

Е с е н а л и н. Жарболов, сөйлес!..

Ж а р б о л о в. Жүр, бәріміз де сөйлесейік! *(Петровқа келіп айтады.)* Жолдас Қарабаев! Біздің жігіттердің қаруын алып қойыпты ғой, неге?

П е т р о в *(сөзін бөліп)*. Жарайды... жарайды... кейін... кейін... білдің бе, кейін... *(қақпаға қарап.)* Анау кім? Тағы біреулері келеді!..

Қ а р а б а е в. Штабтан ба? Бір бастық қой! Мықынын таянып, аяғын алшандап мазақ қылып. Қарапшы өзін!.. *(Таянып, түзеле қалып.)* Тоқта! Шағабутдин! Анасы — Мартынов! *(Тұрғандар қарайды.)*

П е т р о в. Штаб жіберген шығар!..

Қ а з а қ - о р ы с. Елшілер, штаб комиссарлары елші жіберіпті!.. Шағабутдин, Мартынов келеді, қастарында 3-4 крепость солдаттары бар.

Бұлар кірген соң крестьяндар, кулактар жинала бастайды.

Қ а р а б а е в. Ә... ә... Шағабутдин?.. Әскери комиссар, неге келдіңдер?

Қ а з а қ - о р ы с *(солдат ішінен)*. Ә... комиссар ма? Бізді Ферғанаға айдайтын шығар?

Ф и л и п п о в. Орыс солдаттарын Ферғанаға жіберіп, қырғыздарға қару бермек қой?..

Қ у л а к. Ұлықтың бәрі өздері ғой!.. Қырғыз, татар, дунген және жидтер, Фурманов, Быковский қайда? Трибуналға біздің мужикты атқызады ғой?!..

Ф и л и п п о в. Енді он алтыншы жыл үшін кек алмақ қой?..

Қ а з а қ - о р ы с. Мужиктан продразверстка алып, бар астықты қырғызға бер!.. Жерді де өпереді соларға!.. Не тұрыс бар? Жабу керек!.. Ареске алып, ату керек!...

Ш а ғ а б у т д и н. Қарабаев, Петров! Тоқтат мыналарды! Біз елші!..

П е т р о в. Солай ма! Тоқта!.. *(Халық басылған соң.)*

Қ а р а б а е в. Е... комиссар жолдастар! Әуелі қаруларынды беріңдер.

Ш а ғ а б у т д и н. Қарабаев, сен ақымақ болма! Біз сөйлесуге келген кісі, сен кеңес үкіметінің жауы емессің ғой, солай емес пе?

Қ а з а қ - о р ы с. Әрине, біз кеңес үкіметін өзіміз жасағанбыз Жетісуда!

Ш а ғ а б у т д и н. Олай болса сендердің алдарыңда тұрғандар да сендердің жауларың емес. Мұны сендер білулерің керек.

Қ а р а б а е в. Жарайды. Сен әуелі тіліңді беземей тұра тұр. Қаруыңды бер!

Ш а ғ а б у т д и н. Неге? Қаруымызды не себепті аласыңдар бізден?

Қ а р а б а е в. Өздерің үшін айтамыз, түсіндіңдер ме? Қазір мына жұртты көресіңдер ғой! Қазір бірдеңе болып кетсе, қаруларың болған соң, тіпті, өштесіп кетеді. Өздерің үшін... өпкел! Өпкел қаруларыңды! *(Екі-үш солдат қаруларын алады.)* Филипп Кузьмич, ареске алыңдар өздерін!

К а з а к-о р ы с. Немене сөйлейтіні бар, жапқызыңдар, Петров, Қарабаев!

Ш а ғ а б у т д и н. Қарабаев, қойғызамысыңдар?

П е т р о в *(қатты)*. Алып барыңдар, жабыңдар?, Сөз сол!

Солдаттар итермелеп алып жөнеледі.

Ш а ғ а б у т д и н *(артына қарап)*. Мұның не ақымақшылық? Екеумізді жапқанда кеңес үкіметін жеңеміз деп ойлаймысыңдар? Өздеріңнің айыптарыңды күшейтесіңдер!

Ч е р н ы х *(итеріп алып кетіп бара жатып)*. Болды! Жетті! Керегі жоқ сөзіңнің! *(Көпшілікке.)* Мен білемін, демеушілердің бірі осылар.

Ч е б и с о в. Рас. Черных бұлардың бәрін біледі. Ол жоғарғыларына көп араласқан.

Қ а р а б а е в. Білемін. Ол көтерілістен бұрын ең алғашқы бізге келгенде де, солармен бірге бір заседаниеде ұрысып, бұзылып келген. Центр адамдары мен қырғыздардың бар сөзін айтқан ол бізге сонда...

Ф и л и п п К у з ь м и ч. Біздің Талғар, Шамалғанның казак-орыстары мен жақындағы крестьяндарды да бірақ көтерген соның сөзі емес пе? Тұра тұрсын! Көрсетерміз біз әлі!..

Барлық бастықтары, көпшілік шығып кетеді.

V көрініс

Ш а ғ и д у л л и н *(Қуатовқа)*. Бізде кісі бар ма, бұл маңда қазір?

Қ у а т о в. Тыста Қадиша бар, күткізіп кеткем.

Ш а ғ и д у л л и н. Бар, штабқа хабар бергіз! Жаңа мұндағы қазақ, татар, дүнген, тараншы жігіттерінің біразын өзімізге ертіп алуға болады. Хал солайға айналды де!?

Қ у а т о в. Ие... онан соң... Төшен де осында...

Ш а ғ и д у л л и н. Өтепов пе? Қашан келді?..

Қ у а т о в. Жаңа Шағабутдиндермен қатар келіпті.

Ш а ғ и д у л л и н. Ол қайда, келтірмеймісің мұнда!

Қ у а т о в. Мына жігіттердің ішіне кіргізіп жібердім, араласа берсін!..

Ш а ғ и д у л л и н. Бұл әбден дұрыс. Енді осында болған жағдайдың бәрін айтуға өзің барғаның мақұл. Мен Өтеповты тауып алам.

Қ у а т о в. Олай болса, өзім кетейін.

Ш а ғ и д у л л и н. Бар... Мен Өтеповке кеттім.

Екі айырылып кетеді. Жарболовтармен алғашқы мұсылман әскерлерінің жарым-жартысы шығады.

VI көрініс

1-қ ы р ғ ы з ж і г і т і. Уй, бұлар неғылған жынды, өзі біздің қаруымызды алады. Елші болып келген Шағабутдинді жабады?.. Сөйлеспеймісің, Жарболов, Сүлейменов, сендер несің өзің?

1-қ а з а қ ж і г і т і. Шағабутдинді жапқаны, бұл бүліктің басы. Сөздерін естідіндер ме? Сөйлесіндер қазір, болмаса бәріміз барамыз.

Д ұ н ғ е н. Сөйлес, сөйлес!.. Неге тұрамыз? Жаптырмаймыз. Босатпаса кетеміз!

VII көрініс

Көп солдаттар бұлардың арасын бөліп кетеді. Петров, Чебисов шығады.

Ж а р б о л о в. Жолдас Петров, Чебисов! Сендер Шағабутдинді жауып қойды деп біздің мына жігіттер наразы болып тұр. Ол мұсылмандар арасында қадірлі... Ең болмаса сөйлесу керек еді ғой?

П е т р о в. Сен мұсылмандарыңды да, мұндай сөзінді де қой! (Қатты.) Осы араға көп комиссарларды қорға-

мақпысындар? Біз көтерілісті олар үшін жасағанымыз жоқ!
Өзің де комиссар ма ең әлде?..

Ч е б и с о в (*Петровқа*). Жоқ, ол комиссар емес, бірақ
(*Жарболовқа*) Шағабутдин жататын кісі бола тұрсын!

Бұлар кетеді. Ысмайыл, Розахон, Қарабаев келеді.

VIII көрініс

Ж а р б о л о в. Ысмайыл?!

Ы с м а й ы л. Е... Жарболов, келдіңдер ме?

Қ а р а б а е в. Бұлар келді... Масқұт қожа, сен жарай-
сың, Ысмайыл!..

Ж а р б о л о в (*Ысмайылдарға*). Бірақ біздің жігіттердің
қаруларын алып қойды... Жаңа Шағабутдиндерді жапқы-
зып қойды, осыған біздің жігіттер тегіс наразы болып тұр,
сендер сөйлесіндерші! Түсіндіріңдерші!

Чебисов та келіп амандасады, қасындағы Петровқа мыналар-
дың жайын айтып тұрады. Петров, Чебисов, Ысмайыл, Розахонмен
қол алысып амандасады. Сол кезде Ерескин келеді.

IX көрініс

Р о з а х о н. Ие... тамыр, Қарабаев, Чебисов, Петров
жолдастар!.. Сіздер біздің жігіттердің қаруын неге алдыңдар?

П е т р о в. Бөрінің қаруын алғам жоқ, бір азғанасы
ғана!

Қ а р а б а е в. Солдаттар ақымақшылықпен алыпты...

Ы с м а й ы л. Олай болса, қайтарып беріндер, ұят
болады... Әйтпесе, большевиктер берген қаруды неге сен-
дер аласындар?

Р о з а х о н. Біз бөріміз Жетісу халқы боп отырғанымыз
жоқ па? Қайтарып беріндер! Біз бірінші соны сұраймыз.

Қ а р а б а е в. Дұрыс, қайтару керек (*Петровқа қарайды*.)

П е т р о в. Жарайды, қайтарылсын. Қазір бұйрық
береміз.

Ы с м а й ы л. Екінші, Шағабутдинді жаппандар!
Оған әмме мұсылмандар қарсы болады. Сендер өздеріңе
көп халықты қарсы қылмандар. Оны, қайта, пайдала-
ныңдар!

Ерески н. Тыңдандар! Меніңше, мынау жақсы ақыл. Келіндер, соны өзімізге кіргізіп алып, іс істейік. Қосып алайық.

Петров. Қосыла ма?

Чебисов. Неге қосылмасын? Комиссар қылып қояйық өзін.

Петров. Сен не оттайсың? Мен тұрғанда Шағабутдин бола ма комиссар?

Ерески н. Жоқ. Военсоветке мүше қылып қояйық.

Қарабаев. Бұған көнсе, босатқан дұрыс.

Ысмайыл. Көндіріңдер, соған көнеді.

Петров. Болды, жүріңдер олай болса.

Бұлар кетеді. Чебисов, Ысмайыл, Розахон, Жарболов, Сүлейменов қалады. Бір топ крестьян, алғашқы қазақ, тараншы жігіттері шығады, бәрі де қарулы.

Х көрініс

Ысмайыл. Е... мынау Талғар болысының крестьяндары ғой? *(Біреуімен амандасады.)* Сендер қайда кеттіңдер?

1-крестьян. Он сегізінші жылы біз алып қойған Байсерке, Тастықара, Жаңашар қалалары бар емес пе, большевиктер тараншы, шала қазаққа қайтып әперген, соны қайта аламыз.

2-крестьян. Көшіреміз бе? Соларға барып көшіру керек, соған барамыз қазір! Көшіру керек!

Шығады.

Жарболов. Не дейді, ей, мыналар? Мұнысы шатақ қырғын емес пе?

Сүлейменов. Бүлдіргелі барады ғой мыналар! Тоқтат демейсіндер ме? Неге айтпайсыз?! *(Ысмайылға қарайды.)*

Ысмайыл *(саспай)*. Жоқ. Айтылмайды. Байсеркенің шала қазағы Талғар болысында болып, біздің қожайынмен өмір бойына алысып, партияласып келген. Бәрі көргендері жақсы. Большевикке тығылады ғой олар, солай ма, Розахон?..

Р о з а х о н. Барсын, олай болса. Қожайын солай қарай ма?

Ы с м а й ы л. Солай.

Р о з а х о н. Болды. Көп қылмаң!

1-қ а з а қ ж і г і т і (*басын шайқап*). Қап, Жарболов, адам өлген ғой, кездеңген неме. Қыласыны қылған екенсің! (*Жым-жырт.*)

Ж а р б о л о в (*басын шайқайды*). Білмеймін, білмеймін...

Петров, Қарабаев, Чебисов шығады. Артынан Черных.

XI көрініс

Ч е р н ы х. Петров, Қарабаев! Штаб телефон соғады. Елшілеріміз Шағабутдин, Мартынов қайда дейді? Не дейміз? Босады ғой олар.

П е т р о в. Босады. (*Қасындағыларға.*) Бірақ енді бізден де елші барсын!

Қ а р а б а е в. Дұрыс. Олай болса мен барамын.

Ч е б и с о в. Мен де барам.

П е т р о в. Болды. Екеуің барындар.

Ч е б и с о в. Ал, не айтамыз?

Ч е р н ы х. Алдай тұру керек.

Ч е б и с о в. Басқа сөз?..

Қ а р а б а е в. Жүр өзім айтам, өзім...

П е т р о в. Бар, барындар!..

Қ а р а б а е в. Бүгін, бүгін түнде...

Ш ы м ы л д ы қ

Бесінші сурет

Штаб қорасы. Бір жағы тас құйма. Соған таяу сахнаның бергі шетіне таман штаб үйінің бір жақ қабырғасы көрінеді. Қораға шығатын есік алды кең, үлкен басқыш. Өзге жері ашық алаң. Әр жерде пулеметтер тұрады. Қорада көп қарулы солдаттар, арасында партшколистер. Орыс, қазақ, қырғыз, тараншы, татар, дунген әскерлері. Карбатальонның қалғандары және трибуналдың отряды. Жармысы күншығыс ұлттарының адамдары, жарымы орыс қызыл әскерлері. Сахна ашылғанда қорадағы әскерлер топ-топ боп араласып, әңгімелесіп жүріседі. Қаруларын қамдайды, қару үлеседі. Көп ұлттардың адамдары, ұлт жігімен екшелмейді, кейде әскерлерден, кейде партшкол оқушыларынан құралған, кейде екеуінен араласқан төртбес кісі болады. Барлық топтар бірнеше ұлттардың адамдарынан құралған.

Үлкен басқышта Барайнок, Беляев, Патриесов, топ ішінде Масанчин, Бөрібаев, Есенов. Сахна ашқанда Масанчин тұрғандарға келіп.

М а с а н ч и н. Біздің бұрынғы күшімізге Бөрібаев, Есенов қазақ, қырғыз, татардың тағы бірнеше жігіттерін әкеп қосты.

Б а р а й н о к. Ол неғылған жігіттер? Бұл күнге шейін қайда жүрген?

М а с а н ч и н. Бұлар Жетісудің ескі партизан отрядында істеген. Соғыста көп болып ысылған, сыннан өткен жігіттер.

Б е л я е в. Ол, әлгі пулеметші дегендер ме?

М а с а н ч и н. Ие... қазір біз әлсіз емеспіз. Шағабутдинді жапқаннан кейін ондағы ұлт әскерлері, қала халқы да крепосқа әбден қарсы болу керек, солай...

Б а р а й н о к (*күдіктенгендей*). Жә, Шағабутдин крепостегі военсоветке мүше боп отыр, онысы несі?

М а с а н ч и н. Болсын. Ол әдейі болады. Сол жерде жүріп бізге пайдалы іс істейді.

П а т р и е с о в. Пайдалы іс істей ме? Әлде өзі пайдалана ма?

М а с а н ч и н. Жок, Шағабутдин туралы олай ойлағандарың дұрыс емес. Оны білу керек.

Б а р а й н о к. Военсоветтің приказына неге қолын қояды? Ол саяси қате. Әдейі істемесе, қателесіп істеді. Бірақ бөрібір дұрыс іс емес.

М а с а н ч и н. Қателессе қателескен шығар. Бірақ мұнда отырған біздерден ол арада жүріп іс істеп жүрген оның ісі зор (*Ашуланып.*) Оның жүрген жері қатер, білмейсіңдер!..

Б е л я е в. Рас, бізге бір қағазға қол қойғаннан қазіргі халде келер, кетері аз. Шағабутдин өз басына қауіпті қатермен ойнап жүр. Сонда да ол жерде үлкен іс істеп келеді. Оны қазірде сынап-мінеу, ол туралы күдіктену қате!

М а с а н ч и н. Дұрыс айтасыз.

Б е л я е в (*Масанчинге*). Сен, пулеметтерді кейінірек, артқы қораға таман апарып қой. Әскердің көбі де сонда болсын. Штабқа қақпа жақтан біреу келсе жайлы емес.

М а с а н ч и н. Құп!..

Кетеді. Сәрсембаев, Фурманов келеді.

Б а р а й н о к. Е... мынау қайдан келеді?

II көрініс

Ф у р м а н о в. Бұл Быковский екеуі бір қалада қолға түсіпті.

П а т р и с с о в. Ал, Быковский қайда? (Сәрсембаевқа.) Сен неғып аман қалдың?

Ф у р м а н о в. Быковский аман. Ол жолшыбай өздерін алып келе жатқан мұжықты алдап, босанып кетіпті.

Б е л я е в. Е... сен ше!?

С ә р с е м б а е в. Сен қазақтың комиссарысың, сені өз қолымнан Қарабаевқа апарып беремін деп алып келіп, мына Фурмановқа табыс қылды. (Өзгелері күліседі.) Бұл кісі “Қарабаев мен” деп мені ареске алды.

Б а р а й н о к. Р а с п а, Митя?

Сәрсембаев жүріп кетеді.

Б а р а й н о к (айнала қарап алып). Тыңдандаршы! Ойланыңдаршы осы! Мені осы жайлардың бәрі ойға қалдырып, күдіктендіре бастады...

Ф у р м а н о в. Ие... не болыпты?.. Қай жай?

Б а р а й н о к. Шағабутдин барып военсоветке мүше болады. Жергілікті ұлт адамдарының да крепоске барып отырғаны бар. Енді міне Быковскийдің қайда екені мәлім емес. Мынау да келіп отыр... Манағы әскер кім? Және Масанчы.

Ф у р м а н о в (сөзін бөліп). Барайнок, мұндай сөз сенен шықпауы керек. Тоқтат! Оқиғаның логикасын түсініп, Жетісудың тарихи жағдайын тексерсең, мұндай күдікті сөйлей алмайсың, білдің бе! Мен сенемін. Басқаша болуға мүмкін емес.

Б е л я е в. Әрине. Біздің жағымызда сол елдердің өкілі болып, қасымызда қатар жүріп, үлкен іс істеп отырған жолдастар бар. Қазіргі көп іс крепосте. Кім істеп отыр соны қазір? Жетісу кулактарының ықтиярына берсек, жергілікті ұлттарға қырғын жасалғалы отыр. Оны бұл жүрген жолдастар бізден артық түсінеді.

Ф у р м а н о в. Мұның арты он алтыншы жылдан екі есе болу оп-оңай!

Б е л я е в. Олай болса, ешбір күдіктің орны жоқ. Қазір бастан лақтыру керек ондайды. Олай ойлауымыз өте жаман!..

Ф у р м а н о в. Тағы кім бар, Барайнокше ойлайтын? *(Патриесовке қарайды.)*

П а т р и е с о в. Мен Шағабутдиннің приказға қол қойғаны туралы ғана күдіктенемін. Жетісу елдерін сол жаңылыс түсінік бере ме деп қане, сол іс қате болды ма деймін? Болмаса өзге жағынан күдігім жоқ. Барайнокше ойлаймын.

Б а р а й н о к. Менікі де нығайған пікір емес, жай бір келіп-кеткен ой еді... Соны әдейі айттым... Болмаса, сенімді болса, мынау аз күш емес.

Ф у р м а н о в. Бұл көп те күш емес, мұнымен соғыса алмайсың. Біздің міндет — енді осы оқиғаны өршітпей, неше алуан айла-еппен басып, бөгеп тұра тұруда.

Б е л я е в. Дұрыс. Соны ұлғайту керек жалғыз.

Ф у р м а н о в. Болды. Жә!.. Крепостен келген жаңағы хабар не?

Қасында бір орыс әскері бар Қуатов келеді.

III көрініс

Б е л я е в. Міне, қара! Жә... не бар?

Қ у а т о в. Крепостегі жергілікті ұлттардың бөлімдері түзеле бастады. Арасында Шағидуллин, Өтеповтер қызу іс істеп жатыр. Істемек те...

Ф у р м а н о в. Ерескин, Шағабутдиндердің қалы қалай?

Қ у а т о в. Ерескиннің өзiрге сенiмi жақсы. Ол астыртын қызыл iшiнен кiсiлер iрiктеп, Жетiсу кулактарына ерген орыс поселкесiнiң кедейлерiн үгiттей бастады.

Бәрібаев, Есенов, Масанчин кіреді.

IV көрініс

Ф у р м а н о в. Тыңнан баратын мұсылман бөлімдері болса, енді қалай қарсы алуға мүмкін? Қаруларын алмай ма?

Қ у а т о в. Бірталай байқалмай-ақ кіруге болады. Байқаса да алдыңғы тәжірибе бар. Қаруларын енді ала қой-

айды. Қалайда енді сол жерге күш молайғаны мақұл. Мұндағы жолдастар соны дұрыс дейді.

М а с а н ч и н. Дұрыс ол. Біздің мұндағы күшті де онда жіберу керек. Сонда апарып, ішінен керней төңкеру ерек.

Б е л я е в. Ең болмаса, жергілікті елдерге орынсыз ассыздық істеуден тыйылатын болады.

Ф у р м а н о в. Орыстардың ішінде Жетісу кулагының поқпары боп кеткенін сезейін деген кедейлер болу керек қой. Әздеріңе көрінді ме? Жіктері ашыла бастай ма солардың?

Қ у а т о в. Қазір олардың саны көбейіп келеді. Ерес-тин, Шағабутдин екеуі, көбінесе сол жағында істейді. Және әскердің өзі де түсініп, түзеліп, қателескенін біліп келеді.

V көрініс

Екі орыс қызыл әскері, бір казак, тараншы, қырғыз, татар қызыл әскерлерінен, партшкол оқушыларынан құралған он шақты кісілік топ келеді.

1-о р ы с ә с к е р і. Жолдарстар! Біздер әуелі мұндағы тұрған барлық әскери бөлімдер атынан партия мен үкіметтің жолына күшімізді түгел беруге уәде қыламыз. Бізді бастандар! Жұмсаңдар! Алысу керек болса — алыса-мыз, біздің жарым-жартымызды крепоске жіберіндер! Ондағы адасып жүрген Жетісу батырак, кедейлерінің балаларын біз арасына кіріп, үгіттеп, артымыздан ертіп, сіздердің ықтиярыңызға әкеп береміз. Сол уәдені беріп, партия мен кеңес үкіметі үшін алысуға дайын екенімізді білдіре келдік! Соны білдір деп осында тұрған топтар жіберді. Бізге не бұйырасыздар? Біз дайынбыз! Олардың саны көп екен деп қорықпаймыз. Әмір беріңіз!

Т а т а р ж і г і т і. Беріңізләр бізге прикәзні, біз әммә біз де сізләрдің ихтиярларыңыздабыз. Октябрь революциясы үшін құрбан болуға біз әммәміз шатлықбілен қарсы барашақпыз. Шункий Семиричиннің иок исі бүтін Россия пролетариаты ғана. Әм аның тудырған биік шаруалар республикасы ғана. Шолай төгіл ми, ипдәшләр?

Ә с к е р л е р. Дұрыс, дұрыс. Бастасын! Барамыз, барамыз. Бұйрық, бұйрық берсін!

Ф у р м а н о в. Жарайды. Олай болса, Масанчин, сен қазір қарбатальонның қалғаны мен партшколдың оқушы-

ларын алып, соларды бастап крепоске бар (*Беляев пен Барайнокке.*) Сен екеуің өзге орыс жігіттерінің ішінен тағы бір жиырма шақты үгітші болатын қызыл әскерді іріктеп, міндеттерін түсіндіріңдер де, бізге жіберіңдер. Бәрібаев, Есеновтың екеуі де сонда барсын. Жолдастар! Күш әзірге аз, бірақ мәселе осы бәріміздің бас-басымыздағы большевиктік беріктікке, сенімділікке байлаулы. Осы бүгінгі аз ғана күшпен-ақ ол бассыздарды жеңіп, жөнге саламыз. Енді тезінен төрт полкты осында тартайық. Соған кісі шапсын. Бұған баратын бір кісі, Қуатов, сен! Екіншісі Барайнок. Үгітші орыс қызыл әскерінен сен шығар.

Д а у ы с т а р. Дұрыс, дұрыс.

Бұйрықты орындауға Масанчин, Беляев, Қуатов, Барайнок тарайды.

П а т р и е с о в. Мұндағы тұрған әскердің барлығы да хал-жайды жақсы түсінеді. Мен кешеден бері бұлармен тегіс танысып шықтым. Әсіресе партикол оқушылары крепоске ең қолайлы үгітшілер болады.

Ф у р м а н о в. Партиколдағы оқушы орыс жігіттерінің көбі Жетісудікі емес пе өзі және?

П а т р и е с о в. Жетісудікі. Бұлардың әсері көп болады. Енді осы айтылғандардан артық шара жоқ.

Барайнок артынан Беляев қоса кіреді.

Б а р а й н о к. Крепостен өкілдер келе жатыр.

Ф у р м а н о в. Қанша кісі? Қай жақтан келеді?

Б а р а й н о к. Бастығы Қарабаев, Чебисов, қастарында бірнеше солдаттары бар. Қақпа жақтан келеді.

Ф у р м а н о в. Қақпадан неге кіргізесіңдер? Әдейі қораның ішін көрмек қой?

Б е л я е в. Еш нәрсе етпейді. Бұл қорадағы әскер мен қаруды артқы қораға шығарттық. Штабтың ішіне кіргізбей-ақ қоямыз.

Қақпа жақтан Қарабаев, Чебисов, қастарында бір солдат бар. Екеуінің үсті-бастары қару-жарақ. Жандарында бомба.

VI көрініс

Қ а р а б а е в (*амандасады. Екеуі де кекетін*). Штаб бастығы Фурманов, Беляевтар қайсысы?

Ф у р м а н о в. Фурманов, Беляев, Патриесов сендердің алдарыңда тұр. Сендер кімдерсіңдер?!

Қарабаев. } Крепостің жіберген өкілі.
Чебисов. }

Қарабаев. Біз сендермен сөйлескелі келдік. Воен-совет жіберді.

Фурманов. Жарайды, сөйлесейік. Крепоске не керек? Сендерге не айт деп жіберді? Не үшін крепоске жиылдыңдар?

Қарабаев. Крепость неге көтерілгенін, не керек екенін кейін айтады.

Беляев. Неге кейін айтасындар?

Чебисов. Жоқ. Қазір крепостің шартын айтпаймыз, айт деген жоқ.

Фурманов. Енді не айтпаққа келдіңдер?

Қарабаев. Крепостің сөзін естісендер, айтылады. Жалғыз-ақ 26-шы полк келсін, бар сөзді сонда айтамыз.

Беляев. 26-шы полк келгенде қосымшаларың болса тағы айтарсың, қазір сөйлесе берейік. Сендер бізбен ұғысу-ларың керек. Кеңес үкіметінің сендер де жауы емессіңдер. Ұғысасындар, ұғысамыз. Бәріміз де бір кеңес үкіметінің әскері де, қызметшісіміз. Солай емес пе?

Чебисов. Қызметшісіміз, рас, біз кеңес үкіметін Жетісуда сендерден бұрын өзіміз жасағанбыз.

Фурманов. Ендеше, не сөз бар, жолдастар, айтың-дар? Крепость не ойлайды? Бастық болып жүрген өздерін не ойлайсындар?

Қарабаев. Жоқ, не ойлап, не істейтінді біз кейін айтамыз.

Беляев. Ендеше, не айтпаққа келдіңдер?

Қарабаев. Біз сендермен соғыспаймыз. Крепость штабқа шабуыл жасамақ емес. 26-шы полк келген соң шартымызды айтамыз. Соған шекті біз сендерге соқтықпаймыз. Крепость тимейді, осыны білдіргелі келдік.

Фурманов. Сендер өздерің жасаған, өздерің қорғап жүрген кеңес үкіметіне сол сияқты сөздермен көп залал келтіресіңдер. Сендердей қызметкерлер мұны түсіну керек.

Чебисов. Не залал келтіреміз?

Фурманов. Қанша әскерді, барлық Алматы гарнизо-нын жайшылықтағы рет тәртібінен ауыстырып отырсындар.

Қарабаев. Оған жеткізіп отырған сендердің істерің, сендер кінәлі.

Фурманов. Сендер, Қарабаев, Чебисов, сен екеуің ерекше жауаптысындар.

Ч е б и с о в. Жоқ, біз емес. Бәрібір сендер жауапты. Осыған жеткізген сендер!

Чебисовты Қарабаев шетке ымдап шақырады. Бәрібаев келіп тұрады. Олар да өзара сөйлескенде Барайнок Фурмановтарға келіп.

Б а р а й н о к. Осы оңбағандарды ареске алсақ қайтеді?

Ф у р м а н о в. Жоқ, дұрыс емес.

Қ а р а б а е в (*қайта келіп*). Ендігі тағы бір айтатынымыз: мына штабтың бастығы сендер, Фурманов, Беляев және штаб комиссарлары крепосқа өздерің келіндер. Крепость сендермен сөйлеседі.

Б е л я е в. Сендерді жібергенде осыны айтыңдар деп жіберді ме? Басқасын неге айтпайсыңдар?

Қ а р а б а е в. Айтып тұрмыз ғой, осыны да айт деген.

Ч е б и с о в. Сендерді өкіл боп келсін деген.

Қ а р а б а е в. Біз ақылдасамыз да, хабар қыламыз.

Б е л я е в. Біз барамыз, келеді деп айта беріндер.

Қ а р а б а е в. Ие, тегіс келіндер, келмесендер, бүгін түнде біз өзіміз келіп алып кетеміз. Ол крепоспен сөйлесуге қашқандарың болады.

Ч е б и с о в. Ие... крепость онсыз да ашулы, риза емес. Келмеулерің ашық жаулық деп түсініледі. Бұл отырған орынды талқан қылады.

Қ а р а б а е в. Ие... мұны біліп қойыңдар. Келмесеңдер кейінгі іске сендер жауапты боласыңдар.

Ф у р м а н о в. Сендер олай сөйлемендер, жолдастар. Крепость штабқа түк қыла алайды. Келсендер мұндағы күш ықтиярсыз сендерге қарсылық қылады. Ол оңай жүк болмайды, естерінде болсын.

Б е л я е в. Және соның бәрі үшін жауаптылық бастан-аяқ сен екеуіңнің мойнында болады. Бұл оңай іс емес. Естерінде болсын.

Қ а р а б а е в (*көкіректеңіп*). Жарайды, жарайды... Қорқыта бермеңдер жауаптылықпен. Біз айттық, келесіндер!

Ч е б и с о в. Келмесендер кейін өздеріңді кінәландар!

Қ а р а б а е в. Болды, енді біздің сөзіміз. Жүр, кеттік!

Бұрылып сарт-сұрт етіп кетеді.

ҮШІНШІ ПЕРДЕ

Алтыншы сурет

Крепостың күншығыс ұлттары жиылған бұрыш. Бұл сыртқы қақпаға жақын. Бір пұшпақта телефон будкасы. Алдыңғы суретте көрсетілген қауымның бірталайы осында келген. Ұлттар арасы бұрынғыдай емес, орыс қызыл әскерінің қазақ, татарлар арасында саны көбейген. Және бірнеше орыс қызыл әскерлері де топ-топ болып келіп, қазақ жігіттерін топтандырып кетіп, араларына кіріп, істесе, араласа, сөйлесіп, жымындасқандай. Бұрынғы келгендерден бірінші, екінші қазақ жігіті, бірінші, екінші татар жігіті, сол дүнген, тараншы, қырғыз жігіттері енді жиі жүріп, орыс қызыл әскерлерімен де, кейінгі келген жігіттерімен де нық араласып, байланыс жасап жүрген сияқты. Сахна ашылғанда осындай топтар ерсілі-қарсылы жүріп, ақырын өтіп жатады. Аздан соң бір сегіз-тоғыз кісілік топ ілгері шығады. Өзгелері артқарақ жиналыңқырап, мыналардың сөзін тыңдайды. Алдыңғы топта бірінші қазақ жігіті, бірінші татар жігіті, қырғыз, дүнген, тараншы жігіттері, екі орыс жігіті, партшкол националдары.

I көрініс

Сөздің бәрі жасырын, сақтықпен сөйленеді.

1-қазақ жігіті. Біз мұндай болатынын білгеніміз жоқ, жаман адастық. Осының бәрі Жарболовтан...

Партшколист. Жә, жолдастар! Осы сөздеріңіз байлау, енді тарасайық. Жалғыз-ақ бір кісі осы жерде қалып, өзгелердің хабарын жиып тұрсын. Және Шағабутдин, Ерескіндерден де сол хабар алып тұрады.

Қазақ жігіті. Сен өзің бол, біз сені жан-жақтан хабарландырып тұрамыз.

Дауыстар. Дұрыс, дұрыс, сен қал!

Партшколист. Болды, жарайды. *(Артына таман бұрылып, өзге тұрғандарға.)* Өзге партшколист тегіс тарасын *(Қазақ, қырғыздарға қарап.)* Сендер тезінен өлі ада-сып жүрген қырғыз, қазақ, тараншыны үгіттендер, ба-рындар енді!

Арттағылар да, бұл тұрғандар да тарасып кетеді. Арттағының үлкен тобы орыс жігіттері, сахнада жалғыз партшколист қалады. Шағидуллин шығады.

II көрініс

Ш а ғ и д у л л и н. Не хабар? Өзгелер қайда?.. Орындадың ба, бағанағы поручениені?

П а р т ш к о л и с т. Орындалды. Тарады бәрі де қазір. Мен осы жерде қалдым. Бар хабар осы араға түйісіп тұрады.

Ш а ғ и д у л л и н. Дұрыс істегенсің. Осылай болу керек. *(Жақындап.)* Енді қазір Масанчиндер кіреді, қалай қарсы алады, хабардар болыңдар.

П а р т ш к о л и с т. Менің қасыма біреуді қарақшыға жібер.

Ш а ғ и д у л л и н. Сған Қасымова келеді.

П а р т ш к о л и с т. Сен қай жерден табыласың? қайдан іздеу керек?

Ш а ғ и д у л л и н. Военсовет маңайында, Ерескин, Шағабутдиннің маңайында боламын. Біліп қой, әрбір бұйрық солардан шығады, әрбір істі солар бекітіп отыруы керек. Өз беттеріңмен бір нәрсеге қатты ұрынып қалмаңдар. Әуелгі міндет — хабарландыру. Іс солардың мәслихатымен...

П а р т ш к о л и с т. Құп!

Шағидуллин кетеді. Аздан соң Хакима кіреді.

III көрініс

Х а к и м а. Масанчиндер келді. Мына жақтан Қарабаев пен Петровтар да келеді. Масанчинге кулактар сенбесе керек, сөздері жаман, естіп қалдым жаңа.

IV көрініс

Бір жақтан Масанчин, Бөрібаевтар келе жатады. Арты көп ұлттар әскері, шеті сахнаға шығып тұрады. Әскер ішінде орыстар да бар. Бұлар келерде екінші жақтан алдарынан Петров, Қарабаев, Черных, Чебисовтар шығады. Крестьяндар шығады. Түстері жауша қарайды. Суық, әр түрлі жаман сөздермен боктай, ұрыса келеді. Петровтардың қасында Жарболов, Есеналин, Сүлейменов.

Ф и л и п п К у з ь м и ч. Ә... мынау дүнген бе келген? *(Айқайлап.)* Петров, Қарабаев! Алмандар мұны, бұл жау!

1-к у л а к. Керегі жоқ мұның, қаруларын алып, арест қылу керек.

2-к у л а к. Керегі жоқ. Кіргізу қаптап кетті, кім шақырды? Сендерге керек пе, Петров, осылар?

Ч е р н ы х. Бұл дүнген бізге дос болмайды. Комиссар бұл! Бұрын қайда жүрген? Штабта болған шығар... Әскер бастап келгенін көрмеймісің? Әскерінің бәрі киргиз, дүнген, тараншы, бізге мұндайлар керек емес.

М а с а н ч и н (*ілгері басып, саспай*). Болдыңдар ма? (*Аз тұрып.*) Біз жау емеспіз, сендерге қосылғалы келдік.

Ч е р н ы х. Әскерің кім? Кім жиып жіберді?! Не істе деп жіберді?

Ф и л и п п. Штаб көтеріліс жаса, азғыр деп жіберген шығар? Білеміз, сенбейміз.

П а р т ш к о л и с т (*Хакимага*). Жүгір, тез шақыр! Бәрі хабарлансын! Жетсін! Масанчинге қауіп, беттері жаман! Тез жиналсын, тегіс!

Хакима жөнеледі.

К а з а к-о р ы с. Қаруын алып, арестовать ету керек. Ату керек! Тез қаруын алыңдар! Бұл бастық қой! Қазақтан әскер құрайды ғой!

1-к р е с т ь я н. Крестьяннан продрозверстканы да осылар жияды.

1-к у л а к. Әскерге бастық болып, қаруды қазақ, дүнгенге береді. Жетісу крестьянының үлкен жауы осылар.

К а з а к-о р ы с. Қазақтарды қаруландырып, не істемек болып жүргендерін білеміз, сөйлеспендер!

Өзге бір топ ұмтыла бергенде, Петров алдарынан шығып.

П е т р о в (*қолын көтеріп*). Тоқта! Тимендер! Сұраймыз.

Қ а р а б а е в. Тексереміз, асықпаңдар!

Г р и ш к а. Тексеріп керек емес!

К а з а к-о р ы с. Бұлар киргизы, біздің кісі емес...

1-к у л а к. Бұларды алдымен біз өзіміз ұру керек, тұра тұрсын, әлі есептесерміз, бар есепті бір-ақ жиярмыз!

П е т р о в. Тоқта! Шулама!.. (*Халық тоқтаңқырайды.*)

Ж а р б о л о в (*Қарабаевқа*). Тоқтату керек! Өздерін сөйлесіп көрсендерші!

С ү л е й м е н о в. Жапса жапсын, болыспа, кіріспе!

Ж а р б о л о в. Неге? Жабылмағаны, қосылмағаны дұрыс емес пе?

Сүлейменов. Жоқ, мен мұнына да, Шағабутдинің сенбеймін.

Есеналин. Ол рас, сенімсіз.

Сүлейменов. Жабылсын! *(Петровқа.)* Қаруың-
ыңдар, артынан жабыңдар!

Петров *(халыққа)*. Сендер бастық па? Біз бастық па?
лу керек, сұраймыз! Сөйлесеміз! Не бассыздық? *(Жұрт
демейді.)*

Черных *(Масанчинге)*. Штабан келдің бе, қайдан
елдің?

Масанчин. Штаб жіберді деймісің, өзіміз келдік.
де риза емеспіз штабқа!.. Қосыламыз алсандар. Алма-
ндар кетеміз. Бірақ біз де штабқа жаумыз!

Бөрібаев. Өздеріңе серік керек болса, бізді аласың-
р. Керек болмаса айтыңдар!

Петров. Онда қайтадан штабқа барасыңдар ғой?
Жоқ, ол номер өтпейді.

Бөрібаев. Қайта бару деген не? Біз ол жерден
елгеніміз жоқ. Не айтасыңдар, жолдастар?

Қарабаев. Ал, біз алмағанда қайтесің, қайда бара-
ың? Соны айтшы!

Бөрібаев. Штабқа қарсы біз де өз бетімізбен іс
ыламыз. Бірақ кінә сендерден болады, күшіміз екі бөлініп
тейтін болады...

Масанчин *(Петровқа)*. Одан да мыналарға бос сөз
өйлетпей, тоқтатыңдар! Сөйлесейік, келісейік, қосылайық.

V көрініс

Петров, Қарабаев, Черных, Чебисовтармен оқшауланыңқырап
қылдасады. Гришка кызып сөйлеп тұрады. Жарболов, Сүлейме-
овтер ақылында. Бұл кезде партшколист қасына алғашқы орыс
ігіттері жиналады. Бұл партшколистің ымдауымен ұйымдаса
рімен-бірі әр жерге тарасып тұрады.

Петров *(Масанчинге)*. Жарайды, біз сендерді алдық.
іздің кісімізсіңдер. Жалғыз-ақ қазір бар кісілерің тегіс
аруларын берсін.

Масанчин. Бізге сенгенің, алғаның осы ма? Бұл
е? Мазақ па!? Бұл не? Бізді бала деймісің?.. Жоқ біз қару
стай алмаймыз ба?..

Ерескин, Шағабутдин, Шагидуллин келеді. Чебисовтармен
сыбырласып сөйлеседі.

VI көрініс

Қарабаев. Дос болсаң — қаруыңды бересің! Басқа сөз сөйлеп дауласпа! Артынан көреміз...

Масанчин. Біз қару бермейміз (*жігіттерін көрсетіп, қолын сілтеп.*) Мына жігіттердің бәрі де соғыса біледі. Көрсетіндер жауларыңды!

Филипп. Қаруын бермесе, тегіс ареске алу керек.

1-казак-орыс. Ареске ал, Масанчинді! Көнбесе ату керек, бастығын. Үкім сол! Бермеші, көне, қаруыңды!

Масанчин (*тепсініп*). Алшы, көне, қаруды, көрейін мен! Біліндер, атыспай қару бермейміз!

Қазақ, татар, жігіттері. Бермейміз, бермейміз! Дұрыс, дұрыс айтады Масанчин.

Бәрібаев. Петров, сен бұл сөзді таста! Бұл көтеріліс басшысының ісі емес.

Петров. Жоқ, қаруды бересіндер! Керек емес басқа сөз.

Айналадан крепостың әскерлері ентелеп сығылыса байтайды.

Орыс жігіттері әр жерден кейін итеріп бастырмайды.

Бәрібаев. Олай болса, біз кетеміз. Көтеріліске сендер бізді қоспаймыз дейсіндер ғой. Солай ма? Беріндер жауаптарыңды! Естерінде болсын, жалғыз-ақ жауларың күшті, ертең өкінесің.

Ерескин (*Петровқа*). Петров, қаруын алмайық. (*Чебисовтерді көрсетіп.*) Мыналар да солай ойлайды...

Қарабаев (*Петровқа*). Сол дұрыс па деймін.

Гришка. Сенерге болмайды, қойыңдар жалғыз-ақ...

Ерескин (*Гришкаға*). Сен үйтіп бос сөйлем.

Партшколист (*айқайлап*). Қаруларына тимеу керек, бұлар да бізге жолдас! Босқа қызбандар, жолдастар!

Қазақ, татар жігіттері. Дұрыс, дұрыс айтады. Тимеу керек. Оларға сенеміз, сенеміз!

Петров. Өкініп жүрмейік, байқандар! (*Ойланып қалады.*)

Ерескин (*алға шығып, қатты*). Болды сөз! Бағанадан бері қару алам деген бос сөз, бұлар да бізге жолдас, бірақ әскері жеке бөлім болмайды. Біздің әр бөлімдерге қосылады.

Масанчин (*Бәрібаевтарға*). Сендер осыған көнесіндер, жолдастар! Біздің мұндағы крепость көпшілігі соны шарт қылады (*Қатты.*) Солай емес пе, жолдастар?..

Д а у ы с т а р. Солай! Дұрыс, дұрыс! Солай! Солай!
Қ а р а б а е в (*Петровқа*). Дұрыс айтты Ерескин, әр бөлімнің ішінде болса, түк қауіпті емес.

П е т р о в. Жарайды, болса болсын. Дұрысы осы болар. Кейін көреміз.

Е р е с к и н (*Петровқа*). Қазір көп алдында бұлармен жанжалдасқанша, осылай қылып тыныштандыра тұрайық. Артынан залалды көрсек, өзіміздің бөлімдер ішіндегі азғантай кісілерді оп-оңай қарусыздандырады...

Ч е б и с о в. Өте жақсы ақыл.

Ч е р н ы х. Рас, Әйтпесе соғысамыз ба осы жерде? Әзірше ақыл табылды... бірақ мен айтқанмын, сендерге түбінде бұлар жау...

П е т р о в (*барлық жұртқа*). Ал, тарандар ақылдасып болды (*Масанчинге*.) Ақылдасып отырып, әскерлерінді біздің бөлімдерге қосайық.

Масанчин, Бәрібаев кетеді.

VII көрініс

Сахнада партшколист, Шағидуллин ғана қалады.

Ш а ғ и д у л л и н. Андап тұр, мен штабқа сөйлесем...

П а р т ш к о л и с т. Дұрыс, кір!

Ш а ғ и д у л л и н (*будкаға кіріп сақтанып тұрып*). Штаб! Жолдас Фурманов! Шағидуллин, Масанчиндер ме? Келді. Қарсы алулары жаман болды. Қарулары алынған жоқ, қазір басылды. Бірақ әрбір әскери бөлімдерге таратып кіргізетін болды. Қазіргі күй-қабақ сіздердің келулеріңізге жайлы емес, жаман. Бізше, бүгінше келмесе болар еді... Ие... келмей болмайды дейсіз бе? Қазір келгелі жатырсыздар ма? Дұрыс, қам істеледі, бірақ қауіпті... Дұрыс, хабарландырамын... Ие...

Е р е с к и н. Шағабутдин алдымен, жарайды, қазір Фурмановтар келеді.

П а р т ш к о л и с т. Неге асығыс, кейінірек келгені дұрыс емес пе? Қорықты деп бүлдіреді. Қауіп те болса келмек. Хабарландыр жұртты, дайын болсын!

Ш а ғ и д у л л и н. Созуға уақыт болмады. Мыналар қорықты деп бүлдіреді.

П а р т ш к о л и с т. Дұрыс, өзін де құлақтандыра бер!

Ш а ғ и д у л л и н. Мен соған кеттім (*Кетеді. Партшколист қасындағы бір орыс жігітін жетектеп, аз сөйлесіп, жөнелтіп жібереді.*)

VIII көрініс

Партшколист қайта қайтқанда бірінші қырғыз жігіті жүгіріп келеді. Екінші жақтан Шағабутдин шығады.

1-қырғыз жігіті (*жылдам*). Есітің бе? Талғардың кулактары бастаған бір тобы Байсерке жолында, мылтықтың түзулігін сынаймыз деп бір қазақты нысанаға атып тастапты. Басталды пәле!..

2-татар жігіті (*жүгіріп кіріп*). Ұзынағаш жолында бір қазақты нысана қылып атқызыпты, кулактар қырғын бастамаса игі еді!?

1-қазақ жігіті (*жүгіріп кіріп*). Байсерке, Тасқара, Жаңашарға Талғар, Шамалған крестьяндары барып, өлек салып жатыр дейді.

П а р т ш к о л и с т. Не қылмақшы дейді?

1-қазақ жігіті. Көшірмек, орындарынан қуып, қаласын, жерін тартып алмақ. Қамдану керек бұған қарсы. Болмайды енді қарап отыруға.

Ш а ғ а б у т д и н. Жок, сендер өздерің ешбір белгі бермендер! Қазір тез военсоветке Ерескіндерге білдіріп, бассыздарды жазаға ұшырату керек. Асыққанмен болмайды. Бүлдіріп аламыз.

Қ ы р ғ ы з ж і г і т і. Рас, бізге қазір бар оқиғаға қарсы еппен іс қылу керек. Әрі-бері тоса тұрайық.

Ш а ғ а б у т д и н. Бұл іс ұлғайып, қырып бара жатса, ондағыны көреміз. Ол уақытта еріксіз қосыламыз. Қазірде мынау алғашқы белгілерімен осы крепостің бастықтарының өздері-ақ алсын, өздерін қарсы шығару керек.

П а р т ш к о л и с т. Дұрыс, тез барып Ерескінді хабарландыру керек.

IX көрініс

Ш а ғ а б у т д и н. Сендер барындар орындарыңа (*тоқтап,*) әсіресе ел тыныш отырсын! Қызбасын! Көтерілмесін!

Жігіттер кетеді.

Ал, сабыр керек. Өтепов қайда? Соған осыны айтыңдар! Барыңдар! Ерескин мен военсоветке мен білдірейін.

Кетеді.

Х көрініс

Өтепов (*жылдам басып*). Қайда жігіттер? Осы жерге тез жиналу керек. Хабаршың қайда?

Партшколист. Немене? Асығыс болса өзім баруға да болады. Сен қала тұрарсың онда. Немене, не еді? Не хабар?

Өтепов. Қақпа алдына Фурмановтар келді, қаруларын алып жатыр. Сөздері жаман. Зор қауіп — талап жіберуге мүмкін. Естідің бе! Бірақ крепості жиып сөйлестірмек.

Партшколист. Алдынан кездескендер кімдер? Қаруларын кім алғызды?

Өтепов. Петров, Қарабаев!

Жылдам партшколист жүгіріп кетеді. Қалың топ алдында Петров, Қарабаев, артында Фурманов, Беляев, Сәрсембаев, Люба, жан-жақтарынан қамаған кулактар, крестьяндар, солдаттар — бәрі шуласады. Кейбірі ыржақтап мазақ қылған, жеңгеніне мәз болып сүйіскен пішіндері. Кейбірі ашуланып ұрысқан, тісін қайраған түрде. Фурмановтар салқын пішінмен еркін басып келеді. Бұлар шыққанда екінші жақтан бүйір-бүйірден де әскерлер, крестьяндар қаптай келіп, сахнаны басады. Араларында күншығыс ұлттарының әскерлері мен штабтан келген орыс жігіттер әр жерге тарап, Фурмановтарды айнала тұрысады. Кейбіреулері будканың аржағынан бір ұзын биік жәшікті итеріп алып шығады. Мінбер екі-үш кісі қатар тұрарлықтай, екінші жақта топтың ішінде Черных, Чебисов, Гришка бар. Бұлар жалаңдап құтырына басып Фурмановтарға қарсы жүреді. Петров, Қарабаев Фурмановтардың екі жақ жанына шығады. Дөңгелене тұрған қалың елдің тап ортасында Фурмановтар қарулары алынған, бас киімдері жок, үстерінің түймелері ағытылып, киімдері алжаалжа болып қалған. Шаштары дударланған.

Петров. Ферғанаға айдап саласыңдар ғой сендер! Бастық бұйрық қылады.

Қарабаев. Штаб айтқанын қыл. Бұлардың өздері Семиречиге қожайын болсын! Мынау тұрған Жетісудың орыс халқын, кеңес үкіметін жасаған партизандарды мазақ қылсын!

1-күлақ. Крестьянды жерден қуып, Жетісу әскерін облыстан қуып, орнына қырғыз жисын!

Ф и л и п п (*Қасындағы крестьяндарға сыбырласын*).
Айқайла. Крестьяндар, сендер айт.

К р е с т ь я н. Қырғыздың достары, қорғаны — крес-
тьянның жауы!

К у л а к. Крестьянның барлық астығын ал, қатын-
баласын аштан қыр!

К а з а к-о р ы с (*солдаттарға сыбырлайды*). Сендер де
айқайландар! Ұрысыңдар, білсін кімге қарсы болғандарын!..

С о л д а т. Қытайға кеткен киргизды алып келіп, крес-
тьян астығын соған бер!..

2-к у л а к. Қырғыздан комиссар жасап, орысты қыр!..
Он алтыншы жылдың кегін өпер! Трибунал, особый отделің
қайда? Атпай ма тағы мужикті! (*Айқайлап.*) Жабыңдар.” Не
тұрыс бар!

Ф у р м а н о в (*қатты*). Петров, Қарабаев! Біз крепостің
көпшілігімен әдейі сөйлескелі келдік. Күйінді болған
мәселелері не? Соны тыңдап, білмек боп келдік.

Б е л я е в. Сендер бізді жау десендер, әдейі көпшілікке
жау емес екендігімізді білдіргелі, айтқалы келдік.

Ф у р м а н о в. Сөз беріңдер бізге! Біз сөйлесеміз
крепоспен! Осы тұрған барлық топпен сөйлесеміз.

Д а у ы с т а р (*бұл жақын тұрған тілеулес топтар*).
Берілсін сөз, сөйлесеміз, берілсін сөз! Тыңдаймыз, сөз бер!

Е р е с к и н (*мінбеге атып шығып*). Жолдастар, шула-
мандар! Енді сөйлесін Фурманов! Тыңдаймыз! Мен жиы-
лысқа бастықпын.

Д а у ы с т а р. Бастық, бастық! Ерескин! Ерескин!

Ф у р м а н о в (*тез мінбеге шығып*). Жолдастар! Кешегі
Жетісудың қадірлі арсеналы, партизандары, сендерге не
болды?! Кіммен бірге, не үшін, кімге қарсы ереуіл жасап,
айқайлап тұрсыңдар?!

Ф и л и п п. Керегі жоқ сөзіңнің! (*айқайлап.*) Тоқта-
тыңдар!

К у л а к. Тыңдамаймыз, алдайды! Тоқтат!

К р е с т ь я н. Жап бәрін абақтыға, керегі жоқ!

2-к у л а к. Ұста! Ұр, ат бәрін!

Жүгіреді. Арттағы солдаттар екпіндеп, кимелеп ұмтылады.

Алда қоршап тұрған орыс әскерлерін кейін итереді.

К а з а к-о р ы с. Арестке ал бәрін де! Жап, жабыңдар,
керегі жоқ сөзіңнің, ату керек!

Дауыстар. Сөйлесін, тыңдаймыз! Тоқтат, Ерескин! Сөз бер, сөйлесін!..

Казак-орыс, кулак. Сөйлемесін, тыңдамаймыз! Арест! Арест!

Кимелейді, қақтығысу, алдағылар артқыны жібермейді, алысу.

Ерескин (*мінбеге, жүгіріп шығып, қатты*). Тоқта! Сендер емес пе мені бастық сайлаған?.. Құтырып кеттіндер ме?! Осыдан бассыздық қылып, сөйлеспей, тыңдамай шуласандар, кетеміз!.. Бөріміз де!.. Керегі жоқ, сендердің істеріңнің... Біз әдейі сендермен сөйлестіруге шақырдық. Айтыңдар, сендердің сөздерінді, не болды? Малмысыңдар?.. Айтсын, тыңдайық! Біз де айтамыз. Енді шуласандар, алдымен міне мен кетемін.

Дауыстар. Айтсын, айтсын. Сөз бер!.. Бер сөзді, тыңдаймыз.

Фурманов (*қайта шығып*). Жолдастар! Жылдар бойы Лепсі, Қапал тауында, Іле, Байқаш құмында, алыс Қытай шегінде талмай алысқан сендер емес пе едіңдер? Кім үшін соның бөріне шыдап едіңдер? Кеңес үшін емес пе еді?.. Сол Кеңесің Жетісудағы жауынан және құтылса өзге жердегі сыртқы, ішкі жаулардан әлі де арылып болған жоқ, қастарыңда мына кешегі кескілескен жауың — ақтың атамандары отыр. Сендердің бүгінгі ереуілдеріңе олар қуанып отыр. Бүгін болмаса, ертең сендердің осыларыңды пайдаланып, қайта қатаяйын деп қылышын қайрап отыр. Олар келсе, кім көреді жөбірді? Тағы сен көресің. Кім алысады? Тағы алысуға сен шығасың еріксіз. Бос айқайлайсыңдар, бекер сөз айтасыңдар. Біз кеңес үкіметінің қызметкері сендердің жауларың емес, сендерді бізбен сөйлестірмей, ұғыстырмай көтеріп, қоздырып тұрған кім? Ол — кулактар. Аранда қалған байлар.

Қарабаев. Кулак, бай жоқ біздің ішімізде, бөрі де еңбекші! Бұл өтірік.

Партшколист (*қасындағы қызылөскерлерге*). Қарсы сөйле сен!

1-қызылөскер (*қатты тепсініп*). Өтірік емес! Сен сөзің бұзба, айтқызу керек! Естісін мына тұрған көпшілік өскерлер, крестьяндар! Сен жалған айтпа! Бар кулак, бар бай.

Қ а р а б а е в (*қатты тепсініп*). Ол кім? Кім кулак?

Қ ы з ы л ө с к е р (*қолымен нұсқап*). Міне, сен кулактың баласы, Қарабаев!

М а с а н ч и н. Сенің жақын туысқаның көпес Мекапар! (*Кеудесін қағып*.) Міне мен білемін, жасырма, өтірік деші!

Қ а р а б а е в (*тікірейіп, ашулы, Масанчинге*). Ә, солай ма?.. сендер біздің доспысыңдар? Тұра тұр? Тұра тұр! (*Айқайлап, қолын айнала сермен*.) Көріңдер мына біздің досты!?. Ұмытпаңдар, біліп алыңдар!

Ф у р м а н о в (*киіп кетіп*). Жодастар! Кеңес үкіметі кімге жайсыз? Кімге керексіз? Жетісудың кулағына, байына керексіз. Ал, еңбекші, крестьян жер-мүліксіз кезде батрак, осы тұрған қызыл әскер көпшілігі, маған кеңес не жаулық қылды? Ұғынбайтын, сенбейтін еш нәрсе жоқ. Сендермен біз ұғысамыз, адастырып тұр, түсініңдер! Ойлаңдар, бұл қателерің түзеледі. Тек бұл беттен қайтыңдар, сөйлесіңдер!

П е т р о в (*айқай салып*). Қырғыздың әскері қаптап келіп қалды! Ұмтыл қаруыңа! Тарқат шапшаң!..

Жұрт у-шу, жан-жаққа тарай, тарай жөнеледі. Орта селдіреп қалады. Чебисов, Қарабаев, Черных Фурмановтарға келіп.

XI көрініс

Ч е б и с о в. Жүріңдер военсоветке! Ендігі сөзді военсовете сөйлесеміз.

П а р т и к о л и с т. Өтірік айтады Петров, ешбір әскер жоқ.

Қ а р а б а е в. Бәрібір жұрт тарап кетті. Енді керек емес, жүріңдер.

Ч е р н ы х. Жүр! Жүр, алып жүр!..

Солдаттар қоршап алады. Фурмановтарды алып кетеді, бөрі солай кетеді, сахна ашылады.

XII көрініс

Жарболов, Есеналин, артынан жылдам басып, Жанұзақов, Масқұт қожа шығады.

Ж а н ұ з а қ о в. Сендер әсер ете алмай жүрсіңдер ме? Мыналардың басссыздығы көбейіп барады ғой!.. Қазақты,

тараншыны жау санай ма? Қалай өздері, бүгін жазықсыз екі қазақты атып тастапты.

Е с е н а л и н. Бассыз, көпшілігі басшыларына бағынбайды. Билеп жүрген казак-орыс байлары мен кулактар!

Ж а р б о л о в. Алғашқы күндер ғой, әзірше бассыздық болады ғой...

М а с қ ұ т қ о ж а. Менің ойымша, жаман айтпай, жақсы жоқ, Фурмановтармен ашық жаулыққа сіздер басшы болмаңыздар. Артты ойлау керек... Қалай да мен өзімді атамауларыңызды сұраймын. Біздің халыққа бұлар өте жаман көрініп отыр...

Ж а р б о л о в. Оны қауіп қылмаңыздар, екеуіңіз де аталмайсыздар. Қажеті жоқ оның, көрініп тұр.

Сүлейменов кіреді.

Ж а р б о л о в. Немене, әлгілерді қайтгі?

С ү л е й м е н о в. Фурманов, Беляев, Сәрсембаевті — бәрін де жауып қойды.

Ж а н ұ з а қ о в. Фурманов, Сәрсембаевтар жабылса жабылсын, сол керек!

С ү л е й м е н о в. Енді Қарабаев Шағабутдинді жабу керек деп жанжал салып жатыр.

Ж а н ұ з а қ о в. Шағабутдин қазақ, қырғыздарға сенбейді, күн туса бізге залалды болатын адам, ол бәрімізге жау.

Ж а р б о л о в. Рас, осында және Бәрібаев, Өтеповтер келіп, кетіп жүр... солар да дұшпан болар деймін, оларға да сенбеу керек.

Ж а н ұ з а қ о в (таңданып). Бәрібаев. Өтепов деймісің? Мұны неге айтпағансыңдар бұрын?.. Ой, мыналарың ұйымсып іс істеп жүр ғой!.. Өзі тегі, сендерден бұндағы жігіттерді азғырып, жырып жүрген шығар, оларын байқадыңдар ма?

Е с е н а л и н. Сол рас. Сол байқалғандай өзі.

Ж а н ұ з а қ о в. Тоқта, олай болса, Бар жігіттерді қайтадан тегіс үгіттеп, баурап, жинап алыңдар!.. Беті өздеріңнен бөлек боп қайшы көрінген... Ноғай, қазақ тағы басқалар болса, тегіс сырын ашып, жапқызыңдар. Түбінде қайсысына кететін болсаңдар да, күш сендердің қолдарыңда болып, елеп сөйлесетін кісісі жалғыз сендер болуларың керек. Түсінесіңдер ме?!.

Жарболов. Түсінікті.

Сүлейменов. Дұрыс, дұрыс осы.

Масқұтқожа. Ай, білмеймін. Соңғы айтқан мұсылман жігіттерін жапқызу деген шараларды байқап істесе қайтеді? Іс ұлғайып, аралары ұйлығып кетпесе... мыналарына, әй, сенім жоқ қой өзі!..

Жанұзақов. Жоқ, болды. Оларды жолдан бөгет қылдырмай алып астау керек. Күштің бәрі осы өз қолыңда тұрсын! *(Жұдырығын түйіп.)* Жинап, баурап, қысып ұста соны!.. *(Жақындап келіп сыбырлағандай.)* Тіпті болмай бара жатса, ең соңғы решительный уақытта, сол күшінмен бір жағына бүлт етерсің, білдіңдер ме?... Ширандар, берік болыңдар. Қатты істендер! Ал, аналарды жапқыз, жапқыз! *(Жалтақтап.)* Ал кеттік!..

Ш ы м ы л д ы қ

ҮШІНШІ ПЕРДЕ

Жетінші сурет

Сахнаның бір жақ жартысы абақты. Подвал, жарымы жай алаң. Бұл алаңда бір жақ бұрышқа таман әр жерде үлкен жөшіктер. Әр жерде жатқан болады. Сол алаң жақта абақтының есігі бар, есік жақта решеткалы кішкене терезе. Абақты іші кір, алакөлеңке қараңғы. Ішінде ешбір аспап жоқ. Бір-екі-үш жерде ғана болымсыз кірпіш нарлар. Бөрінде кішкене кір, жалаңаш бір бұрышта сахнаға жақын жерде оқшау бір орын, бір бөрененің кесіндісі. Фурманов сонда отыр. Абақтыда одан басқа Беляев, Люба, Шағабутдин, Өтепов, Сәрсембаев, көбінің түстері томсарған, үндеспейді. Беляев қана тұрып, жүріп қояды. Фурманов тізесіне блокнотты қойып, жазу жазып отыр. Сыртқы есік алдында часовой. Мылтық, қылыш сырттылдап, әрлі-берлі жүріп қояды. Анда-санда үш-төрт крестьян, солдаттар үш-төрттен топтанып келіп, решеткелі терезеден қарасып кетеді. Күлісіп, сүйінісіп табалаған жүзбен қарасқандар да бар. Сахна ашылғанда сондай бір топ қарап жымыңдасып, қожандап келіп кеткеннен кейін аз тым-тырыс.

I көрініс

Фурманов *(жазуын тоқтатып)*. Ақымақтың халі болды бұл. Бұл не?

л я е в. Бірінен-бірі мағынасыз хал!.. Біздің жай бір
Іағабутдин, Өтеповтікі не? Бәрінен жайсыз осылар-
суі...

у р м а н о в. Бұлардың түсуіне өзгеден бұрын осы
жүрген екеуін де жақсы білетін адамдар себеп бо-
юы керек.

а ғ а б у т д и н. Олай болса, крепость жақтағы
қырғыздың біреуі болады. Әсіресе Өтеповтың жа-
... солардың әрекетіне байланысты.

г е п о в. Онда бұл істі істеушілер Жарболов, Сүлей-
тер деп білу керек. Шынында, мен әскери адам емес,
елгілі комиссар емес, мені қайдан тауып, қалайша
я?..

а ғ а б у т д и н. Дұрыс айтасың. Жарболов, Сүлей-
тер.

ө р с е м б а е в (*қозғалақтап, дірілдеңкіреп, шошы-*
Жарболов дейсіндер ме? Ойпырай, сені жаптырған
болса, онда менің халім не болады?

т е п о в. Не болушы еді, жұрт көргенді көресің.

ө р с е м б а е в. Жұрт көргені не?.. Сендерге батпас,
ғанда мені аямайды. Білемін, білемін, ойбай-ау...
ымен өлген жер осы болды ма?

Басын шайқап, бетін басып, бұрышқа теріс айналады.

Тым-тырыс.

І а ғ а б у т д и н. Неге аямайды? Неге саған ерекше
дейсің, себебі не?

ө р с е м б а е в. Сендермен Жарболовтар өш емес, ө?
ін олар қадалса, аямауға бекініп қадалады. Қатты жау
ғаны, өш олар!... Өлген деген осы!

Б е л я е в (*салқын*). Ие... жауы сен ғанасың да, біз
ымыз... бізді тіпті жақсы көреді Петровтар...

Ә т е п о в (*Сәрсембаевқа кейін*). Жау көрсе сенен сона-
ім үлкен қауіпті жау деп санайтыны Фурманов, Бе-
і, тіпті Шағабутдин мен мені сенен бұрын алады. Ал,
рсің тіпті...

С ө р с е м б а е в. Кетерсің!.. Айтарсың... асарыңды
і, жасарыңды жасап ап... Мен қайтып көнемін өлімге?..

П ю б а (*қатты*). Немене сен жібіп кеттің? Еркек, мас-
а емес пе бұның!.. Ойланамысың, жоқ па?.. Төңкерісші
ышевик деп аталасың тағы...

Ш а ғ а б у т д и н. Неменеге келген осында өзі! Мұны әлдеқашан атына мінгізіп, ауылына жіберу керек еді!

Л ю б а. Осындай адам біздің ішімізде... большевик қалай өледі?! Естіп пе ең, білемісің?.. Езуіңнен күлкің сейілмей, қабағыңды бірде-бір жиырмай өлу керек!

С ә р с е м б а е в. Ие... айтуға жақсы, жеңіл... сен әйелсің, саған тимейді... *(Қиналып.)* Келмейді... келмейді қолымнан, шамам жоқ.

Ө т е п о в *(ашуланyp)*. Қыңсылама енді, жетті! Өлсең қырылып жатқан мың сан төңкерісшінің ішінде жаны аяулы сенбісің? Өлерсің! Бұйткен сен ешкімге керегің жоқ. Есің болса, сендей сорлы қорқақ болып, тірі жүргеннен де осындай жақсы өліммен өлген артық!

С ә р с е м б а е в. Оның бәрі кеңшіліктегі сөз *(Люба күледі.)*

Ө т е п о в. Шығарма енді үнінді!.. Атаң басының кеңшілігі... Сен өлімге бұйырылдың да, мен бостандықта жүрмін! *(Тым-тырыс.)*

Ф у р м а н о в *(книжкасын аударыстырып отырып)*. Ие... бұл отырғаннан аман кетуші бола ма, жоқ па!.. Ол қараңғы...

Б е л я е в. Оны болжап неменеге керек?.. *(Күліп.)* Жақында Петров, Чебисовтардың өздері-ақ шешер!

Ф у р м а н о в. Рас. Сол себепті әсіресе болжайсың. Жүргенін сыпырған асау Петров, Қарабаевтар, келешегің соқыр тағдыр, мылқау, меңіреу әлде қандай бір кезең... Билетпестей, түзелместей ақымақтық хал!..

Ш а ғ а б у т д и н. Е... Ей!.. Керек пе екен соны ойлап?..

Б е л я е в. Рас... Оған алыстан телміріп, үңілу қажет емес. Мына жақындап бетпе-бет келгенде, өзі де танылады. Сонда көріп-біліп алармын.

Ф у р м а н о в *(орнынан тұрып, книгаcын жауып)*. Дұрыс айтасың. Әзірше лақтыру керек ол ойды!

Л ю б а. Мана нелер жазып отырдыңыз?

Ф у р м а н о в. Жай әншейін... Кейін естен шығып қалмасын деген бір нәрселер... уақ-түйек.

Б е л я е в. Ие, бұл есте қалу керек...

Люба ақырындап ән бастайды, өзгелер қостайды. Өлең ескірек төңкерісшіл жырлардың бірінен. Әннің аяқ кезінде терезеге тағы бір топ дабырласып, шуласып келеді. Бұл Шағидуллин, Ная, партшколист.

II көрініс

Келе жатқан үш кісі — екі солдат, бір крестьянин. Олар өтеді, оның артынан Шағидуллин, қасында Ная бар.

III көрініс

Шағидуллин орысша дабырлап, сөйлеп, ұрыса келеді. Ная еркекше киінген. Бала киімін киінген кішкентай Хакима және партшколист шығады. Шағидуллин часовойға көз қылып, алыстан даурығып, қатты сөйлейді.

Шағидуллин (жұдырығын түйіп). Осында Шағабутдин деген найсап татар бар дейді! (Терезеге жылдам барып.) Берер ме еді менің қолыма!... Шағабутдин, Шағабутдин! А ну-ка, покажись, гер-рой!

Шағабутдин терезеге келеді, таниды. Шағидуллин тезінен ноғайшылап: “Штабта Қарықбаласы сіздің халыңыздан хабарласқан”. Дауысы ұрысқан кісідей, ақырып, тепсініп, жұдырығымен терезені ұрып, аяғымен жар тепкілеп тұрып сөйлейді.

Қазір барлық әскери бөлімдердің өкілдері жиылып, мәжіліс құрып жатыр, мәселе сендер туралы.

Шағабутдин (асығыс). Настроение қалай? Бізге достық қандай? Әлде жаулық күшті ме?

Шағидуллин. Малғұн, дұшпан көп... но достар да бар.

Шағабутдин. Зор ма біздің халдың қаупі?

Шағидуллин. Зорлығында суз иок. Бірақ біздің адамдар да істеп жүр.

Шағабутдин. Үміт сол ғана ма! Бастықтарды жазаламау керек, босату керек деген сөз бар ма?

Шағидуллин. Оларға сеніп болмайды. Білесің, бастықтар рахымсыздық жағында... Жә, менің қасымда Ная... Одан Митяға сәлем!

Өзі часовойға бұрылады. Фурманов жақындап келеді. Часовой да жақындайды. Шағидуллин сіріңке сұрап часовойды айналдырады.

Ная (жылдам). Митя!.. сенің халың шешілгенше, мен крепостен кетпеймін... Көріспесек хош!..

Фурманов. Хош! Ер бол, Ная!.. Жасыма, мен өкінбеймін.

Шағабутдин (өтірік ұрысқан пішінмен). Бізге қараған адамдар осы жерге жақын болсын!..

Шағидуллин. Біз өзіміз де солай істемекпіз.

Часовой (Шағидуллинге). Сен немене татарша былылдайсың? Орысша сөйле!

Шағидуллин. Сен белмейсің, ол татар емес пе? (Жұдырығын түйіп.) Показу я ему!..

Сарт-сұрт етіп, Петров пен Қарабаев жылдам басып келеді. Хакима бұлардың сыртынан шыға беріп, жөшіктердің артына кіреді.

IV көрініс

Петров (Шағидуллинге). Кетіндер бұл жерден, не керек сендерге мұнда?!.

Шағабутдин бұл кезде жолдастарына жаңа сөздерді айтып жатады.

Қарабаев. Бар, бар!.. Бұл жер абақты, оған білемісің Петровтың рұқсатымен ғана келу керек!..

Петров (Шағидуллинге). Сен неге келесің? Қазақсың ғой өзің?!

Шағидуллин. Келдім мен де. Шағибутдин менің жауым!

Бұлар кете береді.

V көрініс

Часовой. Өзі татарша сөйлейді, мен олардың былылын ұқпаймын.

Петров. Жолатпа, ендігөрі! Сенбеймін мен оған. Өзін есте тұтып қалу керек! Әлгіні аңду керек.

Қарабаев. Жә... болды енді... тез қимылдау керек.

Петров. Осында жүрген бар мұсылман дұшпан! Білдің бе?.. Бастықтарын тегіс жауып, қыру керек.

Қарабаев. Білемін. Тұра тұрсын әуелі мыналар...

Петров. Бұл Жетісу крестьянының, орыс халқының көтерілісі, қырғыздардың көмегі керек емес. Көремісің? Олардың әскері де азғырылған! Бір минут сенбеймін.

Қарабаев. Рас, сенбеу керек. Қолынан келсе олар бүлдіреді. Алғашқы күнде қарсылық істемесін деп қана алдық.

Петров. Біліп қой, олай болса, мыналардан соң солар... Он алтыншы жыл ма?.. Жок, одан да күшті жаншып тастау керек.

Қ а р а б а е в. Болсын солай. Ал, шақырайын ба солдаттарды! Әскер өкілдері біз айтқанды істемейді, бұларды босат дейді әлі.

П е т р о в. Бұлар аман қалса, бөрібір екеуімізді аямайды, тез жұмсау керек! Қаулыларын шығара берсін, бұл жақта қаулыдан бұрын бітіріп, тас-талқан болады...

Қ а р а б а е в. Қай жерде?

П е т р о в (*абақтының сыртын көрсетіп*). Міне, мынаның аржағы.. бар, шақыр!.. (*Қарабаев кетеді, терезеге келіп*). Фурманов! Фурманов!..

Бұл уақытта Хакима орнынан ақырын шығып, жүгіріп жөнеледі.

Фурманов бар ма мұнда?

Ф у р м а н о в (*жай*). Бар (*орнынан тұрады*).

П е т р о в. Шық бері!..

Есік аштырады. Арт жағынан сарт-сұрт солдаттар келеді, алдында Қарабаев.

Ф у р м а н о в (*жолдастарына*). Жолдастар! Хош енді! (*Бөрімен қоштасады*.) Жақындап келгені осы ғой!.. (*Бір басып*). Бар күшінді өлімге беру қандай қиын еді?.. Тым болмаса алыспай, қарсыласпай!..

П е т р о в. Шық, бол енді, қайдасың!..

К ү з е т ш і. Бол, шапшаң!

Ш а ғ а б у т д и н (*жылдам басып келіп*). Неменеге керек Фурманов, жеті түнде?..

П е т р о в. Шық! Шық жылдам!.. Тоқтат сөзді!..

Ш а ғ а б у т д и н. Неге керек ол? Кім шақырады?

П е т р о в. Жауапқа, бол жылдам!..

Ш а ғ а б у т д и н. Бармайды Фурманов!.. Қарабаев, Петров келсін!..

П е т р о в, Қ а р а б а е в (*екеуі де есіктен көрініп*). Міне Петров, Міне Қарабаев.... (*екеуі де жыртқыштарша ыржияды*).

П е т р о в (*Қарабаевқа*). Енді созуға болмайды, болсын осы арада.

Қ а р а б а е в (*солдаттарға*). Кіріңдер!..

Сырттағы солдаттар есікті керней кіреді. Мылтықтарын сарт-сұрт қайырып, кезеп тұрады.

П е т р о в. Бұл военсовет әскерлер бұйрығы! (*солдаттарға командымен*) Бір... екі!..

Сахнаға Масанчин, Ерескин, Шағидуллин, партшколист, жанында он шақты қызыл әскердің үшеуі орыс қызыл әскері, өзгелері дүнген, татар, қазақ, қырғыз, тараншы — барлығының киімдері өз ұлттарын көрсетіп тұрады.

Ерескин (*ақырып*). Тоқтат!.. (*Солдаттар іркілін қалады*). Түр былай!

Солдаттарды партшколист екеуі кимелеп сыртқа таман қағып жібереді.

Петров, Қарабаев, мен сендерге білдіргелі келдім. Военсовет екеуінді жабуға қаулы қылды!

Петров. Кім ол? Мені ме!..

Ерескин. Сені, сені де, Қарабаев! Жүріңдер сөйлесейік!..

Қарабаев. Мені де ме? Не үшін, кім ол?..

Ерескин. Болды, қаулы! Тез түзеу керек! Тұрындар былай!..

Аналар жүндері жығылып, сыртқа қарай шегіне береді.

Масанчин. Ал, қаруын... жабыл!

Арттағы солдаттар сырт қарап тұрған солдаттарды бас салады. Іштегілер ұмтылып, Ерескин, партшколистермен жылдам Қарабаев, Петровты бас салады, жығып, мылтығын тартып алып.

Шағабутдин. Ал, тартындар!

Бәрі жөнеле береді.

Беляев (*Шағидуллинге*). Бар ма жолда бөгет?

Шағидуллин. Өзіміздің кісілер тегіс дайын, жолда тұр.

Фурманов. Ат дайын ба?

Шағабутдин. Төртінші, төртінші бөлік!..

Өтепов (*жолдастары жөнеле бергенде ақырып*). Ойлаңдар! (*Жұрт тұра қалады*.) Жап, тегіс мыналарды!

Мылтығымен Петровтарға тап береді. Бәріне мылтықтарын төсеп, тегіс абақтыға қамап, сырттан бекітіп жөнеледі.

Қамаудағылар (*бақырып*). Қу, ұста!.. Алдау! Сатылу!..

Есікті тепкілеп, опыр-топыр.

Петров (*алқынып*). Ерескин! Ит!.. Өлтірем!.. 26-шы, төртінші бөлекке, бөлекке хабар! Хабар! Ит, өлтірем!..

Шымылдық

ТӨРТІНШІ ПЕРДЕ

Сегізінші сурет

Сахна көк жасыл дала. Алыста Алатау. Шымылдық ашылғанда сахнаға әңгімелесіп, жеті кісілік қызыл әскер тобы шығады. Бұл — төртінші Кавполктың теке-түрікпен деп аталатын бөлімі. Эскадронда көпшілік үлкен қара бөрікті түрікпен, солармен аралас орыс, өзбек, татар, қазақ жігіттері де бар. Сахнаға шыққан топтың ішінде екі орыс қызыл әскері, Қуатов, бір татар, бір өзбек, бір қазақ қызыл әскері бар.

І көрініс

1-орыс қызыл әскері. Үш жыл бойындағы граждан соғысында Кеңес үкіметімен ылғи белдесіп, алысып келе жатқан кім? Құр ғана жандарал, құр ғана атаман емес, бәрі де жұмысшы мен еңбекші крестьянның ежелгі кескілескен жаулары, тап дұшпаны.

1-татар жігіті. Дұрыс айтасың. Мәселе сонда! Тап дұшпаны! Ол дұшпан мен жандарал емеспін, офицер емеспін және тіпті әскери де емеспін деп қарап тұрмайды. Ол бәрін салады. Шүнки мұны өлу-тірілу майданы деп біледі. Ол әскер жияды, қару ұстайды, кеңес үкіметіне қарсы шығады.

Қуатов. Және барлық жерлерден жаулардың түсітегі бірдей. Бәрі бір-ақ түрлі.

2-орыс әскері. Рас. Қайда барсаң атаман! Қайда барсаң жандарал! Солтүстік пе, оңтүстік пе, күнбатыс па, күншығыс па, бәрі бір!..

Татар жігіті. Жоқ, жалғыз атаман емес, сен олардың әр жердегі союзниктерін ал. Татарстанда мелли-мәдени мұхтазит союзнигі. Сибирь үкіметі Колчак, Башқұртстанда — Уәлидов союзнигі болған Дутов...

Қазақ жігіті. Қазақстанда алашорда союзнигі Анненков, Дутов, Колчак — бұлардың қарсылығын бүгін ғана басып отырмыз.

Түрікпен жігіті. Түрікпенстанда Закаспий үкіметі союзнигі ағылшын капиталистері, эсер үкіметі — ақтар.

Өзбек жігіті. Түркістанда Қоқан автономияшылары союзник тері, уламистер, ишан-сәудегерлер. Бұхараның союзнигі — Николай! Қайдан табысқан тегіс!

Қазақ жігіті. Өліп табысқан! (Күліседі.)

Татар жігіті. Әлжініс... миғлжыныс, міне! Саған оның секреті!.. Но, қақысы сол, біз осы жүрген хәммәбіз солардың әрқайсысымен қарсы майданда кездесіп, анық пішіндерін, шын сырларын көріп, танып шықтық та!

Қазақ жігіті. Ие... біз дос кім, жау кім екенін енді таныдық.

Татар жігіті. Иә... шол граждан войнасы бізге социолитический пәндердің мектебі болды... Біз хәммәбіз жауларымызды білдік енді. Оның бәрі бүгінде біріккен.

Қуатов. Ие... мұның бәрінің бірігуіне, ұрысуына мағына бар... Ал мына біздің Жетісу крестьяндарының, кешегі бар фронтты басынан атқарған партизандардың ақымақтығында не мағына бар?

2-орыс қызыл әскері. Есуас, ақымақ олар! Не үшін, кім үшін құтырып жүргендерін де білмейді олар!..

1-орыс қызыл әскері. Оларды құтыртып жүрген кулактар. Жетісудың кедей, батрағы әлі кім досы, кім қасы, аңғарып болған жоқ. Сондықтан кулактың шоқпары болып отыр. Олардың есі кіреді, тұра тұр!

Қуатов. Әрине, есі кіреді, онсыз мүмкін емес.

2-орыс қызыл әскері. Тұра тұрсын... біз барайық, ұялтамыз-ау өздерін де!.. Партизан жақсы атына таңба салып, не деген масқара!?

Қуатов. Сонысы шын масқара.

Дауыстар. Уа, жолдастар! Жиылыңдар! Жиылыңдар мұнда, жиналыс! Жиылыс, Алматыдан жолдастар! Жиыл!.. Жиыл! Жолдастар келді!

Жан-жақтан әскерлер топ-топ болып жинала бастайды, көпшілігі орыс қызыл әскерлері мен түрікпендер, араларында қазақ, қырғыз, өзбек, тараншы, татар. Аздан соң ортаға Фурманов, Беляев, Ерескин, Бөрібаев, Шағабутдин, Өтепов, Мартынов, Мәмедов шығады.

II көрініс

Мәмедов. Жолдастар! Қазір сіздердің алдыңызда Алматыдан келген жолдастар Фурманов сөз сөйлейді. Сендер Фурманов жолдасты білемісіңдер?.. Ол Түрік фронтының, жолдас Фрунзенің Жетісуға уполномоченный қылып

жіберген адамы. Ол ретті Қызыл әскермен Ресей ішінде, Ресей шеттерінде де барлық граждан соғысын бастан-аяқ басынан атқарған ол олардың партизан әскерімен де, талай ауыр өлкелерде болып, сыналып өткен. Ол кіндік уәкілі, біздің Жетісу сияқты шеттерде, әлі кіндіктің шын бағытын, рет-тәртібін түсініп болмаған жерлерін бұлар бейнет қып, еңбек сіңіріп, сол тәртіпті түсіндірмек, орнатпақ. Және Жетісу бұрынғы патша отары болған жер. Мұнда бұрын езілген ұлттар, қазақ, қырғыз, тараншылар, татарлар бар. Жолдас Фурмановтар кіндік үкімет пен партияның бағыт ұранын орындап, осындағы күншығыс ұлттарына саясат жөнінде, шаруашылық жөнінде, кеңестің мемлекеттік программасын іске асырып, еселі тарихи сыбағасын өпермек! Соның бәрі Жетісу кулағын тулатып, қарсы қып отыр. Кулактар қарсылығы неге әкелгенін ол сендерге қазір айтады. Тыңдаңдар, түсініңдер!..

Ф у р м а н о в. Жолдастар! Жолдас Мөмедов дұрыс айтады. Бізге қарсы шығып отырған бір Жетісу кулағы. Олардың алдауы мен қыздырмасына желігіп отырған кейбір Жетісу бөлімдері қазір оларға Алматы крепостіне жиылып, өз алдарына военсовет сайлап, өздерін үкімет деп жариялап отыр. Ондағы көпшілік кім? Ол — Жетісудың кедейі, батырағы. Ол не тілейді? Не тілейтінін, кімге не үшін қарсы шыққанын өзі де білмейді. Басқа кім? Бүліктің түп-тамыры кім? Ол — кулак! Кулак неге көтерілгенін біледі. Олар Жетісу крестьяндарынан шыққан солдаттарды демо-гогиямен, өтірік есекпен пайдаланып кеп, азғырып, желіктіріп отыр. Бұл әскер Ферғанаға бармаймыз, кеңестің Жетісудан басқа жердегі жауымен алыспаймыз дейді. Олар қазақ, қырғыз сияқты елдерден әскер алғызбаймыз, оларға шаруа жөнінде есе бермейміз, саясаты теңдік өпертпейміз дейді. Кеңес үкіметін Жетісудың крестьяны үшін ғана жасаймыз, кіндік бағыты, кіндік өкілі, кіндік басшылығы бізге керек емес дейді. Үкімет өзіміз боламыз, кіндік өз бетіне, біз өз білгенімізді істейміз, қазақ-қырғыз бұрынғыша еркінде қалсын, жер-сусыз, правосыз болсын дейді. Мұны айтатын кулактар. Солардың жетегіне еріп, кіндік басшылығына бағынбай отырған Жетісу крестьяндарынан құралған гарнизон! Бұл дұрыс па, не дейсіндер?

Д а у ы с т а р. Дұрыс емес, олар ақымақ!.. Үйрету керек оларды.

1-о р ы с қ ы з ы л ә с к е р і. Кулактарға баралық! Жетісу әскерін ақымақ қылдырып қоймаймыз. Олар тез қатесін түзеу керек. Бастандар бізді! Біз үйретеміз крепостегі кулактар мен олардың агенттерін.

Д а у ы с т а р. Баста! Баста! Жасасын кіндік үкіметі! Жасасын партия! Тоқтатпа, тоқтатпа бізді, баста! Жасасын кіндік басшылығы!.. Құрысын кулак қарсылығы!..

Б е л я е в. Болды. Мінсін енді әскер тез атына!.. А?.. Мөмедов. Ал, тез тараңдар, мініңдер аттарыңа!

Солдаттар шу-шу тарайды, Мөмедов бірге кетеді.

III көрініс

Жылдам басып Барайнок, Патриесов, Масанчин, Есенов келіп шығады.

Ф у р м а н о в. Не хабар? (*Масанчиге.*) Сендер аман шықтыңдар ма, крепостен? Барайнок. Хабар. Қазір Қарабаев, Петровтар қаланы алдық..., штаб хатшысы деп емін-эркін көсіліп жатыр.

Б е л я е в. Штабқа да барды ма?

П а т р и е с о в. Барды. Осы күнде бастықтары штабта. Ұран салуға мүмкін.

Б а р а й н о к. Енді асықпаса, хал қиындап кетті. Штабта қалған жолдастардың халі қауіпте.

Ф у р м а н о в (*Масанчиге*). Крепосте қақтығыс болды ма? Жоқ па? Қалай шықтыңдар?..

М а с а н ч и н. Қақтығыс бола жаздады, бірақ аман тықтық.

Е р е с к и н. Қай уақытта кеттіңдер? Мұсылман өлімдері түгел шықты ма?

М а с а н ч и н. Түнде сендердің іздеріңше кеттік. Ар-ымыз қатты ойран болып қалды. Мұсылман бөлімдері үгелге жақын кетті. Қалғандары болса, Жарболов бұзып алғандар.

Е р е с к и н. Өзге әскер арасында жік күшейді ме?

М а с а н ч и н. Күшейген сияқты. Қызыл әскердің әбі қатесін мойнына алып, түзелуге жақын.

Б а р а й н о к. Бірақ түндегі кетістер оларды қайта әбалжытқан сияқты. Енді бәрібір аман құтылып кетті. Фурмановтар аямайды” деген үгітті күшейтіп жатыр дейді.

Б е л я е в. Енді ақымақ қылса, сонымен ақымақ қытады.

П а т р и с с о в. Оның үстіне қалаға әскер ішінде 26-шы полк келді. Келе жатыр, қазір қалаға кіреді. Ол да крепость жағында деп неше алуан өтіріктер таратып, крепость күшін қайта қоздырып, қолдарына баурап жинап жатыр.

Б е л я е в. Онда бізбен соғысуға мүмкін екен ғой?

Б а р а й н о к. Мүмкін. Әзір болу керек оған да.

Ф у р м а н о в. Болды енді. Қаланы бүлдіртпеу, әскерді бұзықтыққа жібермеу, бұл бүлікке тезінен тыю салу бөрінен қымбат! Бөрінен асығыс, тез қалаға тарту керек!

Б е л я е в. Қалаға кіреміз.

Мөмедов келеді.

Б ө р і б а е в. Ал, енді не болса да тездету керек.

Ф у р м а н о в. Шабуылмен кіреміз. Дайын ба әскер?

М ө м е д о в (*рапорт беріп*). Бірінші түрікпен эскадроны барлық қару-жарағы бойынша, шеруте дайын! Түгел өміріңізде!

Ф у р м а н о в (*Беляевқа*). Команданы өзің ал да баста!

Б е л я е в (*жүгіріп келіп, биік жерге шығып ап, қылышын жалаңаштап*). Эска-д-р-он! Ка-м-дан!

Сахнада тұрған адамдардың барлығы қатарланып, қамданады, қылыштары суырылған. Фурманов, Барайнок, Шағабутдин, Масанчин, Мөмедов алғарақ екі бүйірде оқшауырақ тұрады. "Алматы крепосына шабуылмен бас!" Поход күйін тартып, сатыр-сұтыр жүріп береді, күй естіліп жатады.

Ш ы м ы л д ы қ

Тоғызыншы сурет

Крепостің Қарасу жаққа қараған бұрышы. Биік қабырғалары сахнаның жарым бойына сұғынып, бұрыштанып тұрады. Сол қабырғалардың бергі жағында шолама көк бар, бергі жақта үлкен жөшіктерден жасалған биіктер бар. Сол жақта қақпа, сахнаның зал жақ шетінде оң жоқта телефон.

I көрініс

Әр жерде селдір топтар. Крепостің қабырғасынан қарап тұрады.

Сахнаға Петров, Қарабаев, Чебисовтер шығады.

Г р и ш к а. Қалада штабта бізге қарсы тұратын ешкім қалған жоқ, енді біздің үкімет!..

Петров. Іокта! Іокта! Асықпа!.. Әуелі тезінен қашқан Фурманов, Беляевтарды, барлық штаб, трибунал, особый отделді, барлық комиссарларды ұстап, мықтап қамап салу керек.

Чебисов. Әне, дұрыс! Біздің әкімшілік сонда нық орнайды.

Қарабаев. Түнде қашқан мұсылмандар, Ерескіндер қайда? Бәрін де *(жұдырығын түйіп)* көрсету керек! Шағабутдин, Масанчин!

Петров. Ә... мұсылмандар ма? Олармен сөз бір басқа! Мұнда қалғандары бар ма? Солардың...

Гришкa *(жылдам)*. Бар. Қанша тілесен де табылады. Ол асылдар!

Чебисов. Жок, оншалық көп емес, көбі түнде кетіп қалды, бәрі әдейі жүрген ғой, білдің бе?

Петров. Қалған кім? *(Мазақ қылып)*. Әдейі жүрген?.. Әнеуіг достарың қайда? Бірге болады, астыртын дайындық... қайда соларың?

Қарабаев. Ә... олар әлі бар... *(Чебисовқа.)* Жарболовтар бар ғой, осында жүр еді ғой?..

Петров *(Чебисовқа)*. Тауып әкелші, көне?..

Чебисов кетеді.

Қарабаев. Сен онымен байланыспа, әзір асықпасаңшы!

Петров. Байланыспаймын, бірақ үндеме! Мен оны қазір керекке жаратам. Өзі қазақ, центрдегі үкімет басындағы қазақтар ғой... тұра тұр...

Черных кіреді.

II көрініс

Петров. Ие... крепостің жайы қалай? Аралап шықтың ба? *(Қарабаевтарға.)* Мен бұған бұйрық бергем, кім бар, кім жоғын түгендеп шық деп.

Черных. Крепосте қазір әскер көп емес. Қайда кеткендерін көбі айтпайды.

Қарабаев. Е... қала босады.. штабтағылар қашты деген соң, қалаға кеткен ғой!..

Черных. Білмеймін. Өзімізге сенімділер көп еді, қазір соның көбі көрінбейді.. осылар түндегіден соң байқаусыз іріп-шіріп жүрмесін, ойлану керек!..

Г р и ш к а. Е... бос сөйлейсің... енді қайда барады? Бәрі өзіміздің қол астымызда! Енді комиссарлардың жонын әкеп төсей беріндер!

П е т р о в (*Черныхқа*). Бос қауіп қылмай-ақ қой, бәрі өзімізде. Бізге ерген бізбен болады.

Ч е р н ы х. Жоқ, сонда да өлгі, қашқындар ұсталмай, бізге тынышталуға болмайды.

Қ а р а б а е в. Ол рас.

Ч е р н ы х. Және түнде Фурмановтарды босату керек деп қаулы жасаған әскер бөлімдерінің өкілдері қайда. Ол қаулы тегін емес!..

Қ а р а б а е в. Ол рас. Сондайлар қарап жүрмей, бір нәрселер істеп жүрмесін! Жоқ, қашқындарды тез ұстап жаппай болмайды.

Ч е р н ы х. Және штаб, авиревком сияқты әскери, гражданский кеңселерге барып, тезінен әкімшілік тізгінін қолға алу керек. Бой көрсетіп, баурай бастау керек.

П е т р о в. Дұрыс, олай болса. Бұл шын керек. Ендеше, мен мынадай бұйрық беремін. Черных, сен қазір қасыңа Жәркент батальонының ең сенімді кісілерінен өзіңе керекті әскер ал да, Фурманов, Беляев, Шағабутдин — барлық трибунал баршасын тауып, ұстап әкел!

Г р и ш к а. Дұрыс, дұрыс, әкел, әкел тез!

Ч е р н ы х. Жарайды, мен кірісейін.

П е т р о в. Қарабаев, сен қазір штабқа бар! Бастықтың-ақ жиып ал! Бұйрық бер! Бұйрық бер! Бастарын құра. Біздің өмірлерімізді жарияла! Гришка! Сен Чебисовпен біраздан кейін авиревкомды барып аласың, мақұл ма?

Қ а р а б а е в } Дұрыс. Дұрыс. Мақұл.
Ч е р н ы х }

Жарболов келеді. Петров қоразданып ілгері басып.

III көрініс

П е т р о в (*Жарболовқа*). Осы көтеріліс болғалы бір тиын жәрдемің болды ма?

Ж а р б о л о в. Біз де істеп жүргеніміз жоқ па? Шағабутдин, Отеповтерді жапқызып едік...

П е т р о в. Болды. Керегі жоқ ол сөздің, көмек қылдың, мұсылманыңның бәрін Шағабутдиндер, Фурмановтар азғырып ертіп кетті. Міне, сендердің жолдастарың! Білеміз...

Жарболов. Азғырыпты, рас, білмей қалдық. Бірақ біздің ұстап қалғанымыз да бар..

Петров. Жарайды. Жарайды, ақталмай-ақ қой. Білеміз... Енді сен не істейсің? Білемісің?

Жарболов. Ие... айт... не істе дейсің? Біз жәрдем аямаймыз, білдің бе?

Петров. Сен партия мүшесі, өзің қазақ, өзің қай орында едің?

Чебисов. Қалалық партия комитетінің бюро мүшесі.

Петров. Ә... жақсы олай болса, жаз! Черных, жаз! *(Черных жазады.)* Ташкен... Турцик, Түрік фронтының Реввоенсоветіне... Верныйдың қалалық, уездік партия ұйымы атынан білдіремін... білдіремін, біздің облыста да, қалада да ешбір саяси бүліншілік жоқ... жоқ *(Өзгелерге қарап қояды.)*

Қарабаев. Дұрыс... дұрыс, әскер жіберме де... мұнда өзіміз бәрін жайлаймыз де.

Гришкa. Сендер, центр, еш уақытта кейіптерінді бізге көрсетпе де, сендер неғұрлым келмейтін болсаңдар... Семиреч соғұрлым жақсырақ, бақыттырақ болады деп қосайын ба?

Қарабаев. Жоқ, олай деме. Мұнда, білемісің, политика керек!

Петров. Тоқта! *(Айтады.)* Мұнда әскер бүліншілігі болды деген өтірік. Олай деп жаулар ғана айтады.

Чебисов. Фурмановтарға не айтады деу керек меніңше.

Петров. Жоқ, керек емес. *(Қоразданып.)* Біз ондайды енді елемейміз. Қазір біз толық әкім! Олар не? Қашқын атын да атамаймыз *(Қайта айтады.)* Верныйда толық тыныштық, мұнда әскер жібереміз деп әуреленбеніздер.

Қарабаев. Міне... міне, дұрыс. Болды енді. Қол кімдікі?

Петров. Болды... қол ма!.. Қол... *(Жарболовқа.)* Қой қолды сен, Жарболов!

Чебисов. Уа, рас. Әбден таптың, Петров, бұл үлкен саясат! Бұл қазақ, оның сөзіне центр сенеді.

Петров. Үндеме! Текке істелмейді. Қол қой, көне!

Жарболов. Өзгелерің қоймайсыңдар... мен жалғыз, кейін... кейін қалай болады?

Петров. Бірігемісің? Бізбен доспысың?

Қ а р а б а е в (*Жарболовқа*). Бір ғана телеграмма... бөтен сөз жоқ... Әскер келсе ойран болады, атыс болады. Тағы қазақ, қырғыздың көп қырылады. Жақсы ма? Бірге көреміз, қойып жібер!

Ч е б и с о в. Немене, несі бар. Біз де қойып жатырмыз. Бірге көреміз.

Ж а р б о л о в. Қайыр, жарайды (*қояды*), енді бірақ сенбегенді қоясыңдар!

П е т р о в (*телеграмманы алып, бүктеп салып алып*). Ал, жаңағы айтылған жолдастар тараңдар! Черных, Қарабаев!..

Ч е р н ы х. Ал, енді тез сол істерге кірісу керек.

Қ а р а б а е в. Мен сол жерден ылғи телефонмен хабар білдіріп тұрам...

П е т р о в. Дұрыс. Жылдам жөнеліндер! Ол жерге келген штабшылар болса...

Қ а р а б а е в. Білемін. Білемін, келіп көрсін!

П е т р о в. Білесің ғой, Черных! Сен неғылсаң да тап соларды. Онан соң, жолдастар, қалаға барлық әскерге, сырт кісілерге 26-шы полк келді, қосылды дей беріндер!

Ч е б и с о в. Жәркент, Лепсі, Қапал — бәрі де біздікі дей беріндер! (*Петровқа*.) Ал, біз қашан?

П е т р о в. Чебисов, Гришка, екеуің аздан соң авиревком?..

Г р и ш к а. Тауып келесіндер!

П е т р о в. Ал, тараңдар! (*Чебисовтерге*.) Сен екеуің әзірше осында бола тұр.

Жарболов, Қарабаев, Черных кетеді.

IV көрініс

Ф и л и п п. Петров, Қарабаев, қайда жүрсіндер, жау қаптап келеді?

П е т р о в. Чебисов, қайдан! Кім? Кім айтты!?

1-к у л а к. Қара ана қабырғадан, қаптап келеді! Әскер қайда? Әскер!

Петров, Чебисов жүгіріп қабырғаға шығады.

Г р и ш к а. Әскер... Әскер! Ату керек! Атысу керек! Қарулан! (*Жүгіреді*.)

П е т р о в. Жый әскерді, шығар пулеметті, ату керек!

Ч е б и с о в (*Қорқып*). Келіп қалды ғой. Атысқанмен болар ма екен?! Қан төкпесек қайтеді!?

Ф и л и п п (*ақырып*). Қорқақ! (*Кекетін.*) Басшы! Аярд деп тұрмысың енді! Атысып өлу керек!

Жүгіреді Петровка.

V көрініс

Сахнаға қарулы топ-топ әскерлер жүгіріп шығады. Көбі партшколистер, онан соң қызыл әскерлер, орталарында партшколист. Бірінші, екінші татар жігіттері, бәрі крепость қабырғаларына жүгіріп шығады. Партшколист оңашарақ биіктеу жерде.

П а р т ш к о л и с т. Менің командамды тыңдаңдар!

Ф и л и п п. Бер команда, атсын! Атсын тез, неге тұрсыңдар, келіп қалды!

Петров жүгіріп шығады.

VI көрініс

П е т р о в. Әскерлер аз. Қайда кеткен?

К у л а к. Иттердің қалғандары ішіп қалған, қайтеміз? Петров, бол енді, іс қыл!

П е т р о в (*жүгіріп қабырғаға шығып, солдаттарға*). Ал мылтықты нысанаға!

Мылтықтар сарт-сұрт етеді, Чебисов, кулактар жердегі пулеметті көтеріп, арпалысып жүреді.

П е т р о в (*қатты*). Команда, ат!..

П а р т ш к о л и с т (*қатты*). Тоқтат, атпа!

П е т р о в (*ажырайып қарап қалады. Чебисовтердің қолынан пулемет түсіп кетеді. Бақырайып қарайды*). Сен кім, ө? Дұшпан!

Наганын шапшаң суырып жатады. Партшколистке төсейді.

П а р т ш к о л и с т (*бұдан бұрын наганын қоса суырып, қарсы төсей қояды*). Табжылма орныңнан, жетті... Ойнап болдың!

Кулактар, Чебисовтер партшколистке ұмтылады. Бұларға қарсы крепосте тұрған бар әскер мылтықтарын бұрып-бұрып, төсей-төсей қояды.

1-т а т а р ж і г і т і. Тойғыздыңдар, түсіндік кім екендерінді!

П е т р о в. Ақымақсыңдар сендер... Сендерге Фурмановтың қамшысы керек тағы да.

П а р т ш к о л и с т. Болды. Таста қаруды!

Петров мылтығын төмен түсіріп, қабырғадан түсе береді, секіріп, бұрылып, қаша жөнеледі. Өзге солдаттар Чебисовтерге қару төсеген қалыпта қала береді. Партшколист, бірінші татар жігіті Петровты қуа жүгіреді.

П а р т ш к о л и с т (*қуып бара жатып сахна шетінде*).
Тоқта! Иттей қатырам!

П е т р о в (*даусы қырылдап*). Жоқ... жаңылысасың... мен қатырам!

Мылтық атылады. Тезінен қарсы мылтық атылады. Сонғы партшколистікі.

П а р т ш к о л и с т (*қасында татар жігіті, ақырын басып барады*). Ой ит, біл міне, кімге қол көтергенінді...

VII көрініс

Дәл осы уақытта сахнаға: Фурманов, Беляев, Шағабутдин, Барайнок, Ерескин, Масанчин, Мөмедов, Бөрібаев, Қуатовтар шығады. Артынан үлкен бөрікті түрікпен әскері қайтады. Араларында татар, қырғыз, қазақ, өзбек, тараншы, дүнген жігіттері бар. Бұрын крепостен шыққан әскерлер, қарсыдан қаладағы, крепостегі қызыл әскерлер. Бұрынғы көтерілісші әскер шығады.

Ф у р м а н о в (*ортада Чебисов, кулактарды көрсетіп*).
Алыңдар қаруларын! Алып кетіндер өздерін!

Аналарды қарусыздандырады. Мөмедов, Масанчиндер алып кетеді. Жұрт жабыр-жұбыр, қалғандармен келгендер араласады.

Е р е с к и н. Шағабутдин, сендер тезінен штаб, трибунал, особый отделге.

Олар жөнеледі, қастарына әскер ереді. Телефон шылдырлайды.
Беляев трубкуны ұстайды.

Б е л я е в. Крепость, штабтан ғой! Қарабаев, Петровқа! Қазір, шығып кетті! Ол сені жаңа керек қып еді, штабпен жалғаса алмады. Қазір өзі бармақ. Сонда тос. Тосыңдар, жарайды, жә, өзің неғып жатырсың?.. Билікке отырдым?.. Бұйрықты беріп жатырмын. Мұнда қалғандарын тегіс жатқызып жатырмын... Тегіс. Дұрыс... штаб, трибунал асты-үстіне шығарттым!.. Дұрыс, сал, сал ойынды! (*Тоқтап қалады.*) Қарабаев! Қарабаев! Қайда кетті? Кім? Сен кім? Быковский? Беляев, сен қайдан? (*Бұрынғылар*

күледі.) Есенов, Өтеповтар бәрін де сонда арестке алдық, крепості біз де алдық! Алып кел! Бәрің де кел! (*трубканы қойып.*) Жолдастар! Бұл бүліншілік, бүлік те бітті. Бұзықтар ұсталып жатыр.

П а р т и з к о л и с т. Әскерімен Черных бар. Сіздерді іздеп кеткен ол!

Ф у р м а н о в. Мұнда қай-қай әскери бөлімдер бар?

1-қ ы з ы л ә с к е р. Біз бүліншілікке қатынасқан Жеркент батальонынан бәріміз де адастық, қателестік. Түсіндік. Қазірде енді айыбымызды жою үшін тезінен Ферғанаға жүргізулеріңізді сұраймыз.

Д а у ы с т а р. Дұрыс. Бұйрық... Бұйрық беріңдер!

Ф у р м а н о в. Тағы кімдер бар?

2-қ ы з ы л ә с к е р. Біз он бірінші полктың бөлімдері атынан келдік. Бірақ он бірінші полк бөлімдері түгелімен сіздер келместен бұрын-ақ қателескенін, ақымақ болғанын түсінген еді. Біз жергілікті кулактарға соқыр құрал болып кетіппіз. Бізді де жүргізіңіздер!

Д а у ы с т а р. Жүргізіңіздер, жүргізіңіздер, қатемізді Ферғана тауында түзейміз.

Әскер топ-топ келіп, шуласып қоштап жатады.

Ф у р м а н о в. Жолдастар! Жетісудың еңбекші елінен, бейнетқор крестьянынан жиналған қызыл әскерлер... Сендердің адасқандарың шын. Көздерің жетті.

Д а у ы с т а р. Жетті көзіміз. Адасқанымызды білдік.

Ф у р м а н о в. Күншығыстың барлық езілген ұлттарынан құралған интернационал топ болып, дәл осы Алматы бүліншілігінің үстінде көрсетіп, танылып тулаған толқыны, қаулаған өрттей бүліншіліктен коммунист партиясының жол басшылығы арқасында қан төкпей, апатқа ұшырамай аман өттік. Осы сағаттан бастап, бұл бүліншілік бітті. Бірақ еңбекшінің жалпы жауы әлі де біткен жоқ. Әлі де алда көп тартыс. Көп кезеңдер бар. Соның бірі мына Ферғана! Енді центрдің бұйрығын орындап, Ферғанаға жүресіңдер!

Д а у ы с т а р. Жүреміз. Жүреміз. Бұйрық, бұйрық бер! Бәрі дұрыс, дұрыс айтасың!

Ф у р м а н о в. Сендер жаңылдыңдар, адастыңдар! Ендігі міндет — сол айыптарыңды түзеу, барлық кеңес еңбекшілерінің алдында зор сынға түсіп түзеуде. Жасасын

Ресейлік кеңес үкіметі! Жасасын Жетісудың қаһарман
Қызыл әскері! Урра!.. Урра!..

Б е л я е в. Жасасын бұрын езілген Күншығыс ұлтта-
ры! Жасасын бүкіл дүние, Октябрь, Кеңес үкіметі! Ур...
ур...ур...ура!..

Көп айқай, қызу ұран тоқтар кезде Ная, Мартынов келеді.

Ф у р м а н о в (*Наяға қарсы жүгіріп, қатты қол сілкісіп
амандасады*). Немене? Штабтансыңдар!

Н а я. Быковский, Отеповтер Қарабаевты...

Ф у р м а н о в. Жә... қалғанын кейін істерміз, болды,
Барайнок, Мартынов, сендер реттеп, барлық Жетісу
бөлімдерін Ферғанаға жүргізуге кірісіңдер, барыңдар!

Аналар жөнеледі.

Ф у р м а н о в (*Наяға*) Сен қазір тез аппаратқа бар,
Фрунзені шақыра бер! Бізді қазір келеді де. Келсе, әскер
өмірі бойынша айтылған күні Ферғанаға шықты деп ра-
порт бере бер!

Ная жөнеледі. Шағабутдин, Масанчин, Отепов, Быковский келеді.
Артында әскер, қарусыздандырылған Қарабаев, Жарболов,
Сүлейменов, тағы бірнеше әскери адамдарды алып келеді.

ҮІІІ көрініс

Ф у р м а н о в (*бас изесіп*). Алып кетіндер! Мыналарды
жинандар! (*Ареске алып кетіседі.*) Масанчин, Шағабутдин,
сендер тезінен тауға қашқан Черных пен қасындағы жол-
дастарын ұстап әкеліндер.

Б ы к о в с к и й. Хүп! Хүп!..

Ф у р м а н о в (*жұртқа, биікке шығып айқайлап*). Жә...
жолдастар! Бұл бүлік те, бүліншілік те осымен бітті. Енді
мағыналы, төртіпті, өнімді еңбекке қайта бастық. Ал,
әскерді жөнелтеміз!

Фурманов биіктен түседі. Жұрт Фурмановты уралап көтереді.

Д а у ы с т а р. Октябрь!.. Октябрь үшін!.. (*деп шулап,
музыкамен алып жөнеледі.*)

Ш ы м ы л д ы к.